

VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS
LITUANISTIKOS FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOS KATEDRA

Sonata Vaičiakauskienė

LIETUVIŲ KALBOS VARDAŽODŽIO MORFOLOGIJOS PRATYBOS

Metodinė priemonė

Vilniaus
pedagoginio
universiteto
leidykla

Vilnius, 2008

V8696

Rubl. 1c.

UDK 808.82-55(076)

Va66

Svarstyta ir rekomenduota skelbti Vilniaus pedagoginio universiteto Lituanistikos fakulteto Lietuvių kalbos katedros 2007 m. spalio 25 d. posėdyje (protokolo Nr. 2).

Spausdinama Vilniaus pedagoginio universiteto Lituanistikos fakulteto tarybos 2007 m. spalio 30 d. posėdžio nutarimu (protokolo Nr. 1).

Recenzavo

doc. dr. L. Murinienė (Vilniaus pedagoginis universitetas)

doc. dr. R. Rinkauskienė (Vilniaus pedagoginis universitetas)

ISBN 978-9955-20-238-7

© Sonata Vaičiauskienė, 2008

© Vilniaus pedagoginis universitetas, 2008

TURINYS

PRATARMĖ	4
I. MORFEMINIS NAGRINĖJIMAS	6
1. ŽODIS, JO STRUKTŪRA. ŽODŽIO DALYS. FORMŲ DARYBA	6
II. MORFOLOGINIS NAGRINĖJIMAS	10
1. DAIKTAVARDIS	10
2. BŪDVARDIS	19
3. SKAITVARDIS	26
4. ĮVARDIS	30
III. APIBENDRINAMOSIOS UŽDUOTYS	37
PRIEDAI	42
MORFEMINIS NAGRINĖJIMAS (1 priedas)	42
MORFOLOGINIO (KALBOS DALIMIS) NAGRINĖJIMO PLANAS (2 priedas)	43
ŠALTINIŲ SANTRUMPOS	43

PRATARMĖ

Lietuvių kalbos morfologijos disciplina skaidoma į du lygius: teorinį ir praktinį. Teorinės gramatikos mokslas išdėstytas „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“, „Lietuvių kalbos gramatikoje“, A. Paulauskienės darbe „Lietuvių kalbos morfologija“. Be šių, svarbiausių veikalų, minėtini E. Jakaitienės, A. Laigonaitės sinchroninės gramatikos aprašai.

Morfologijos kursas dėstomas kaip savarankiška lituanistinė disciplina. Teorinė morfologija negali atstoti praktinės. Šią mokomąją knygą sudaro praktinės užduotys. Ji labiausiai skirta lituanistams, einantiems morfologijos kursą, t. y. skatinama taikyti teorines žinias atliekant praktines užduotis. Tiesa, kai kurios užduotys visiškai tiktų ir bendrosios ar specialybės kalbos kultūros pratyboms.

Leidinio struktūra panaši kaip ir kitų tokio pobūdžio mokomųjų knygelių (plg. G. Akelaitienės „Lietuvių kalbos žodžių darybos pratybas“, Vilnius, 2002). Pratybos suskirstytos į skyrius. Kiekvienas skyrius pradedamas pagrindinėmis sąvokomis, kurios orientuoja į to skyriaus praktines užduotis. Prisiminti sąvokas ir pasirengti atlikti užduotis padės nurodyta teorinė literatūra. Kita vertus, literatūros studijavimas turėtų skatinti diskutuoti dėl vienos ar kitos morfologijos mokslo problemos, ieškoti sprendimo būdų, daryti apibendrinimus. I skyriaus dalis pratimų skirta morfeminei žodžių analizei, o kita dalis – veiksmazodžio formų darybai iliustruoti. II skyriaus užduotys orientuotos į vardažodžio, t. y. daiktavardžių, būdvardžių, skaitvardžių bei įvardžių morfologinį nagrinėjimą. Į paskutinį skyrių įdėta apibendrinamųjų užduočių.

Morfeminei žodžių analizei ir veiksmazodžio formų darybai iliustruoti medžiaga rinkta iš „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (2000 m., el. variantas <http://www.autoinfo.lt/webdic>). Visapusiškas morfologinis nagrinėjimas neatsiejamas nuo konteksto, todėl didžiąją dalį pratimų sudaro rišlūs tekstai, paimti iš lietuvių grožinės literatūros. Pasirenkant ištrauką, atsižvelgta į vyraujančią kalbos dalį. Taip siekta kuo išsamiau atskleisti nagrinėjamos kalbos dalies gramatinės kategorijas. Yra pratimų, sudarytų iš atskirų sakinių, kuriuose reikia rasti tam tikrą kalbos

dalį, nurodyti skyrių arba išnagrinėti morfologiškai. Kai kurios užduotys verčia prisiminti diachroninės gramatikos dalykus, juos lyginti su sinchroniniais gramatikos faktais ir interpretuoti šiandieniniame kontekste.

Morfologinis vardažodžio nagrinėjimas sietinas ir su vartosena. Dėl šios priežasties įdėtas vienas kitas pratimas, susijęs su kalbos taisyklingu. Be to, taip siekta pajvairinti užduotis ir paskatinti studentus diskutuoti ir vertinti įvairius bendrinės kalbos reiškinius normos ir stiliaus požiūriu.

Malonu padėkoti visiems Lietuvių kalbos katedros kolegoms, skaičiusiems šios knygelės sąsiuvinį ir padėjusiems jį tobulinti. Nuoširdžiai dėkoju šio leidinio recenzentėms – Vilniaus pedagoginio universiteto Lietuvių kalbotyros katedros vedėjai – docentei R. Rinkauskienei ir Kalbos katedros vedėjai – docentei L. Murinienei. Pastarajai recenzentei autorė dėkinga ir už paskatinimą rengti šią mokymo priemonę.

I. MORFEMINIS NAGRINĖJIMAS

1. ŽODIS, JO STRUKTŪRA. ŽODŽIO DALYS. FORMŲ DARYBA

1. Pagrindinės sąvokos: žodis, skaidusis žodis, neskaidusis žodis, morfema, leksinė morfema, gramatinė morfema, šaknis, afiksas, žodžių darybos ir žodžių kaitybos (formų darybos) afiksai, leksinis kamienas, morfologinis kamienas, priešdėlis, priesaga, galūnė, sangražos afiksas.

2. Literatūra

Lietuvių kalbos gramatika / Redaktorius V. Ambrazas. Vilnius, 1997. P. 55.

Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1976. P. 4–14.

Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1994. P. 25–37.

3. Praktinės užduotys.

3.1. *Skyrium surašykite skaidžiuosius ir neskaidžiuosius žodžius.*

Šiandien, vakar, kardas, jau, ir, nuo, manęs, gal, šauniai, ach, brakšt, namie, myriop, maždaug, dar, atgal, šuo, toli, vypt, dėkui, keliolika, netrukus, ačiū, tiek, čia, tuoj, pernelyg, kas, ša, iki, marš, to, saldu, jis, pagal, trauk, atgalios.

3.2. *Nurodykite pateiktų žodžių leksinius ir morfologinius kamienus. Aptarkite, kada jie sutampa.*

Skambinti, važiuodavo, sveikai, gardėsis, prapultų, skanu, ateidinėdavo, aplinkui, reikšti, varstyčiau, palengva, arti, lauks, šiltuosiuose, padangėje, dainuosiąs, kniauktelėjo, atsainiai, aukštyn, pravėrus, suprasdamas, šryt, siausdavo, kramtyčiau, važiuavęs, spėliodami, atskirai.

3.3. *Išskirkite linksniuojamųjų žodžių galūnes.*

Bandomasis darbas, ilgiausiose pasakose, surengtomis varžytuvėmis, naujajai mašinai, mylimiausią augintinį, ryškiausių prisiminimų, baltuosiuose sniego sūkuriose, aukščiausioje viršūnėje, prabangiausiuose

apartamentuose, mielajai seseriai, ant kairiosios rankos, didieji medžiai, toji moteris, anų laikų prisiminimuose, tokiomis valandėlėmis, nuošaliausias pakampes, penktoji klasė, jisai pirmasis, tuose apsakymuose, tokiame amžiuje, antroje skardžio pusėje, linksmuosius berniukus, nuoširdžiausią šypseną, atsilikusiųjų gretose, kalbančiojo, suaugusiųjų centras, prarastoji karta, skardieji priebalsiai, ilgųjų balsių, pats žaviausias, linksniuojamaisiais žodžiais.

3.4. *Pateiktus žodžius išnagrinėkite morfemiškai.*

A. Dėdė, augalas, verksmas, ąžuolas, stiklinė, dangtis, traktorius, miestas, likimas, šypseną, kailis, vartyti, žalioji, baltas, ištisas, sėkla, jodamas, beždžionė, nuošalė, važiuodavo, balandis, kuprinė, raktas, kapitonas, valkata, ēdrūnas, pasisavinti, žiedas, dardėjimas, piršlybos, atžagarus, vaikaitis, vilnonis, trumparegis, pasiskųs, rūpinsis, atsikelsias, pušaukelė, kurtas, aklaisiais, kairėn, šaukti, sutemus.

B. Raukšlėlė, našlys, užmačios, stotis, išpirkusi, davatkynas, vėlu, malūnas, nuolatinis, svajodavo, kaimynas, nesugalvodamas, laidotuvės, nakvoti, blogumas, pajūris, leidėjas, stiklainis, lietuviškas, balzganas, verkšlenti, kasytis, vaistažolės, kelissyk, karštis, laikrodis, pakalnė, sekulus, pirmyn, griuvinėjo, sodžius, kepenys, kraštinis, pingvinas, stabmeldys, pirštinė, painus, apgamas, dardėdamas, pasipildysias, galas, kumelė, neapsižiūrėti, ankstyvas, pasislėpęs, dugnas, šautuvas, vartai, rūpestis, nusiminęs, stūgauja, kratydamas.

3.5. *Išnagrinėkite morfemiškai.*

Bet Marcelės juokas kaip sidabro varpelis visur skambėjo, nustelbdamas vestuvių užesį. O apie Baltaragį ji sukosi kaip apynėlis, atsiskleisdamas visais žiedais. Skraidė su juo po kiemą ir malūną, čia susikibusi rankomis, čia vėl ištrūkdama ir viliodama, kad Baltaragio širdis iš to džiaugsmo vos išturėjo krūtinėje. Džiaugėsi Marcelė, lyg patekusi į išsvajotą, užburta karalystę. Ar mažai ją masino iš pat mažens malūnas už ežero ant kalno su besisukančiais sparnais? O dabar ji čia jaunamartė ir būsimą šeiminkė. Baltaragis jai neatrodė kaip nusenęs senbernis, tiktai kaip pasakos karalius. Dabar ir pasaka, ir pats karalius jai priklausė. Tai kaip čia nesidžiaugsi, jei širdis pati virpėjo kaip sidabro varpelis (K. Bor.).

3.6. *Prisiminkite pagrindines veiksmažodžio formas. Aptarkite išvesinių formų darybą. Išnagrinėkite žodžius formų darybos požiūriu.*

A. Lįsdavau, galėsi, užsnigs, negrįšiu, sulenktų, kalbėti, skriste, vartodami, ginčiausi, išsuks, turėčiau, prisimintų, auga, pagreitindavo, apkalbėjęs, siekite, rūšiuoti, slidinėdavo, vartysias, kilsteltų, pabrangins, nusišypsotumėte, pildantis, sprogdinant, maištavo, drumsti, atsisakius, pargabendavęs, auštant, nikstelėjo, artinasi, baik, perspėjo, paklusdamas, smogęs, matytų, žinosias, pasikvietė, šuktelėjus, girdisi, reikalautų, įvertinsias, mokydami, pagelbėtumėte, siaučiant, gailėtis, tysojo, srūva, dažydavo, užmik, maitinčiau, spaudžiant, rasi, galvokite, suderėtumėte.

B. Suktųsi, ganykim, parbėk, išauš, turėtumėm, pražysti, sudėčiau, keliautumėte, išsikerojęs, skęstantis, jausčiausi, išgąsdintas, krisdamas, pripažintų, slėgė, beldžiant, girdėtas, pasvarstysias, pasivijus, brūkstelėsi, parodys, svarstytinas, smerkiamas, įsipareigosias, perveria, pavalgydindavo, išsuksi, praustųsi, užstatytumėme, pagirkite, apgaudinėjamas, žaistas, supstis, priskyniau, apgirsti, ragaudavome, gailėtumeisi, pakvipus, pripažintas, malamas, įsprausčiau, išaugtinis, tikėtina, riedavo, kvėpuotumėte, išsisuksi, grožisi, suprantamas.

3.7. *Išrinkite iš teksto veiksmažodžius ir veiksmažodžio formas bei išnagrinėkite formų darybos požiūriu. Linksniuojamąsias kalbos dalis išnagrinėkite morfemiškai.*

A. Kažkaip neįstrigo, tiksliai nebep prisimenu, kokios aplinkybės suvedė mane su Modestu Telkša. Tuo metu buvau rajono deputatas; į mane kreipdavosi rinkėjai įvairiais buitiniiais reikalais, kuriuos tvarkant kartais tekdavo susidurti su aukštais pareigūnais, tikriausiai, tokiu būdu ir susipažinau su Telkša. Tačiau nemanau, kad pirmasis mudviejų susitikimas būtų įvykęs oficialioje vietoje, sakysim, įstaigoje, nes, kiek prisimenu šį žmogų, visada jį įsivaizduoju šeimyninėje aplinkoje – ant stalo samovaras, arbatos puodukai – glebia šypsena daugiakampiame veide. Galėjo būti taip, kad aš, vedamas menininkams būdingo smalsumo, padariau Telkšoms mandagumo vizitą, kai jie persikėlė į mūsų namą, užimdami antrame aukšte didžiulį penkių kambarių butą, kuriame prieš tai gyveno vienas profesorius (J. Avž.).

B. O Uršulė būtų pasaulio galo sulaukusi, negu tos dienos, kada ateis į malūną nauja šeimininkė. Negalėjo tvertis viena ta mintim. Primaniusi – būtųėjusi, kur akys mato, bet vis negalėjo atsiplėšti nuo tos vietos, kur tiek daug širdies ir vilčių buvo sudėta. Tiktai Baltaragiui išvažiavus į šliubą, visai pablūdo iš to sielvarto ir ko neišėjo iš proto. Nubėgusi ant kaimo kapų, prisižėrė prijuostę smėlio ir išbarstė juo kelią, kuriuo jaunieji išvažiavo, kad jiems kelias kryžium stotų ir jie namo nesugrįžtų. <...> Atlikusi visas burtų ir užkeikimų apeigas, kad jaunavedžiams nesisektų, Uršulė dar laipiojo tvoromis ir žliumbė nesavu balsu (K. Bor.).

4. Kontrolinės užduotys.

4.1. *Išnagrinėkite žodžius morfemiškai.*

Mokytojas, trintukas, važiuoklė, užmarštis, veiksmas, pirštinė, nuobodulys, gyvenimas, pasimatymas, sekus, silpnas, paklusniesiems, kampuotame, galingaisiais, auginti, pabėgėti, galvoti, šaukia, suksiu, griuvinėti, dainuoti, penktas, šešeri, trejetas, tokia, anoks, svaiginančiai, pirmyn, dirbančiąjai, slaptųjų, išsėdusiąją, užgriuvusiuose, kur, šiandien, poryt, angliškas, nedorėlis, irzlumas, panašiai, abiejų, atokus, prietemoje, persenusiais, nesvarbu, saldžialežuvis, virsmas, alpulys, mediena, karčiųjų, svetimoteriauti, ataturpstas, kortuotojas, iškyšulyje, minutėlė, mūsų, klyksmas, pasipurtyti, nugvelbdamas, žvyrdubėje, proseneliais, perregima, trigubas, šysyk, galvijai, pakiemiais, baltutėlis, riebu, keltis, vilksstinė, sparčiaisiais, toks, ana, pakalnutė, viduryje, vienetas, pragiedrėjo, tūptelės, atraminis, valdžia.

4.2. *Išnagrinėkite žodžius formų darybos požiūriu.*

Matys, graužei, lauktume, girdėdavome, verkia, saugomas, valdykis, paršliauš, vykusi, valgysi, vargtų, bėk, skaitytas, kepsias, rūšiuotas, jautės, slaugysite, pagirtumėte, suklysiąs, suprasti, grįždamas, keliaujant, kelkite, apsiprasi, leidusi, nujausdama, priminė, rasdavau, mačiau, sėdėti, plasnojo, prisėsi, atnešusi, numestas, svarstytina, nebegerbia, tūptis, atsidūręs, nubildėjau, sulėtėjusi, apsigyvens, stūksantis, krūptelėjo, vėdinamas, pjaustinėtas, norėdamas, salstelėjęs, paspausk, vargtumėte, pasisiūdinsi, pasuksi, susitiksime, uždususi, pradanginsias, niekina, atlaužti, neapibrėšiu.

II. MORFOLOGINIS NAGRINĖJIMAS

1. DAIKTAVARDIS

1. Pagrindinės sąvokos: gramatika, morfologija, gramatinė forma, gramatinė reikšmė, gramatinės ir leksinės kategorijos, sinchroninė ir diachroninė gramatika, gramatinė daiktavardžio reikšmė, abstraktieji ir konkretieji daiktavardžiai, bendriniai ir tikriniai daiktavardžiai, kuopiniai daiktavardžiai, vienaskaitiniai ir daugiskaitiniai daiktavardžiai, gramatinės daiktavardžių kategorijos: giminė, skaičius ir linksnis, kamienų mišinys.

2. Literatūra

Lietuvių kalbos gramatika / Redaktorius V. Ambrazas. Vilnius, 1997. P. 55–82.

Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1976. P. 18–60.

Jablonskis J. Rinktiniai raštai. T. 1. Vilnius, 1957. P. 553–560.

Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1994. P. 58–64, 97–166.

Rosinas A. Baltų kalbų įvardžiai: morfologijos raida. Vilnius, 1995. P. 6–8.

3. Praktinės užduotys.

3.1. *Išnagrinėkite paryškintus daiktavardžius morfologiškai.*

1. Kitą **dieną** apie **priešpiečius Skardis** jau sėdėjo paties **draugo** Dičpetrio **kabinete** ir sklaidė ką tik išėjusią Dovydo Ramunaičio **apysaką** (J. Avž.). 2. Apkaltino jį **Baltaragį**, kad jis, senas **raganius**, norėjęs ją, **skaistybės apžadus** padariusią **mergelę**, išleisti ne už ko kito, tiktai už paties **velnio**, kuris iš seno Paudruvės **pelkėse** gyveno ir **Pinčiuko** vardu vadinosi (K. Bor.). 3. **Vladelis** kas **sekmadienį** didvyriškai ištverdavo prėskomis **kalbomis** apie **politiką** atskiestus riebius šeimyninius **pietus** Eglės **tėvų namuose** (J. Ivan.). 4. O **rugpjūčio** vidu-

ryje Vladas pareiškė, kad verslo **reikalais** privalo **mėnėsiui** išvykti į Belgiją (J. Ivan.). 5. **Moteris** ištraukia **stalčių**, išima iš jo kažkokią **knygą**, sklaido <...> (R. Gran.). 6. Iš **galvos** palenkimo, iš **sėdėjimo**, iš rankos **judesio**, dar iš kažko, senoji daug gali pasakyti apie kitą **žmogų** (R. Gran.). 7. O pažįsta, bent jau iš **matymo**, **daugybę metų**, dar nuo **Smetonos laikų**, tikrai ne **sapne** nėra sapnavusi, kad **Buivydienės** škaplierininkės **duktė** bus jos **marti** (R. Gran.). 8. Tikriausiai **širdies gilumoje** nebuvo visai susitaikęs su **mintimi**, kad šis **darbas** tikrai nenusišėjęs, ir puoselėjo slapta **viltį** kada nors grįžti prie jo ir užbaigti (J. Avž.). 9. **Katė** nebe jauna, pūliuojančiomis **akimis** ir dėmėtu **kailiu**, primenančiu pavasarinį **atlydžio** sniegą su rudais purvo bei oranžiniais **molio lopinėliais** (J. Ivan.). 10. Krinta ant jo **sparnų snaigės** kaip baltos **drobulės**, o pro apsnigtus **šlaitus** ir laukus vingiuoja takelis vis tolyn ir tolyn, kur ant **kalno** stovi pakrypę **kryžiai** (K. Bor.). 11. Motina Karalienė, nežinodama, ką kita veikti ir kaip padėti **ligoniui**, paima **maldų** knygą ir suklupdo visus aplink mirštančio **patalą** (I. Sim.). 12. **Grėtė** Karalienė neišgirdo, kaip pasibeldė į **duris** ir į **vidų** įėjo **moteris** (I. Sim.). 13. Toli jos nuklydo tądien, pasakodamosi apie savo **jaunystės** dienas, **rūpesčius**... (B. Radz.). 14. **Smėliu** pilsytis jam patikdavo, aplink namus visur buvo smėlis, **smėlio** takai, smėlio **duobės**... (B. Radz.). 15. Ankstyvais **rytmečiais**, kai iš miestelio kaminų **stulpais** kildavo dūmai, telkdamiesi į žemą **debesį**, temdantį blyšką, virš plyno **ežero** kilstelėjusią saulę, į **klasę** įžengdavo **šalčio** nugalastais dramblotas kiškialūpis **Vaitkus** (B. Radz.).

3.2. Užpildykite lentelę surašydami paryškintus sakinių žodžius, atkreipkite dėmesį į daiktavardžių linksnių reikšmes. Aptarkite būdingiausias linksnių reikšmes.

Vardininkas	Subjekto	
	Objekto	
	Būvio	
	Aplinkybių	

Kilmininkas	Objekto	
	Priklausymo (posesyvinis)	
	Paskirties	
	Medžiagos	
	Stiprinamasis	
	Šalutinės reikšmės	
Naudininkas	Objekto	
	Subjekto	
	Aplinkybių	
	Paskirties (tikslas)	
Galininkas	Tiesioginio objekto	
	Aplinkybių	
Įnagininkas	Objekto	
	Instrumento, įnagio	
	Aplinkybių	
	Būvio	
	Pažyminio	
	Nusakomoji	
Vietininkas	Vietos	
	Laiko	
	Būdo	
	Būvio	

A. 1. O **Girdvainis** toliau nuklydo nežinomais keliais ir **šunkeliais**, visų **vėjų** blaškomas, nes tų **vėjų suokime** jis išgirsdavo savo **obuolmušių žvangimą** ir viską **pasaulyje** užmiršdavo (K. Bor.). 2. Vijau šalin bjaurius **svarstymus į šalį** ir padaviau **angeliuką** pačiai mažiausiai **atvykėlei**, natūraliai blondinei, beveik albinosei, **sausio mėnesį** avinčiai kelių sukryžiuotų **dirželių** basutes (J. Ivan.). 3. **Mergina** neapsimetinėjo, jos **akyse** tvyrojo toks **siaubas**, lyg matytų ne du simpatingus retriverius, o **ugnimi** spjaušančius devyngalvius **slibinus** (J. Ivan.). 4. Antroji atlingavo **Gitana** –

išpurentomis cheminėmis **garbanėlėmis**, nuo **miego** ištinusiomis **akimis** <...> (J. Ivan.). 5. Juk pasitaiko, kad **moteris**, gyvenanti su savo **vyr**u nuolatiniam **nepritekliuje**, yra daug laimingesnė už tą, kuriai, rodos, tik **gulgės pieno** betrūksta (J. Avž.). 6. Netrukus sugrįžo **kalvis** su aprūdijusiu **šautuvu**, čia pat jį nušveitė **suodžiais**, o paskui per patį **vidurnaktį**, **mėnuliui** šviečiant, padėjo atlydinti dvi sidabro **kulkas** (K. Bor.). 7. **Prieblandai** jau virstant **tamsa**, mes pagaliau įžengiame į ne itin svetingą **būstą**, šaltą it **Ledo** viešbutis **Laplandijoje**, pradvissusį **pelėsiais** ir **Mėlynbarzdžio** rūšiais (J. Ivan.). 8. Viso **miesto vargšų vargšai** buvo tie Buivydai (R. Gran.). 9. Gyveno beveik **patiltėj**, tokioj būdoj, suręstoj iš senų **pabėgių** ir lentgalių, o **vaikų** buvo keturi: trys mergelės ir vaikelis, matydavo juos paupy kaip **ančiukus** turškiantis ir niekaip negalėdavo suprasti: nuo **ryto** iki **vakaro** prie **vandens**, o murzini, o purvini, o nusitėpę kaip **velniūkščiai** (R. Gran.). 10. Paskui **akys**, iki **koktumo** prisisotinusių **vaizdo**, gali pasiganyti aname **upės krante** tarp sukrypusių, daugiausia medinių **trobeliūkščių** nušiurusiais lentelių, **skardos**, čerpių stogais, kurie **lopais** prasimuša pro sužaliavusių **medžių atvašyną** (J. Avž.).

B. 1. Gyvename **oro** srovių **sankirtoje**, tai ir menkesnis **vėjas** virš mūsų **stogo** užgroja kaip pragaro **švilpynių orkestrėlis** (J. Ivan.). 2. **Buivydienei** dėkui, kad prakentėjo: prie **vokiečio** ne tik tai tokiems vargšams kaip jie, bet ir **ūkininkams** kaime graudžios **giesmės** buvo (R. Gran.). 3. **Namuose** jau mažai bestovėjo, visą laiką davėsi **pamiškėmis**, landė po nuošaliausias **trobas**; kartais visas **būrys**, įgarmėjęs į **kiemą**, ne tiek **miškinių**, kiek naminės ieškojo (R. Gran.). 4. **Davatkyno** barniai ir **rietenos** jau seniai buvo jai nusibodusios (dabar davatkos drebėdavo, kai ji, net neprasižiojusi, tik tai **akimis** žaibuodavo), o **bažnyčios** visus **kampus** jau keliasdešimt kartų buvo **keliaklupsčiais** apėjusi (K. Bor.). 5. Mano **vaizduotė**, iš **mažens** puoselėta motinos **pasakomis**, jau piešė bedalės mergaitės **gyvenimo vaizdus**, vieną už kitą niuresnius, aš vos neverčiau iš nesąmoningai išprovokuoto **gailesčio**, nenujausdamas, kad netrukus pats įsitikinsiu visa tai esant kone gryną **teisybę** (J. Avž.). 6. Viena **laimė**, kad **Steponas** nemažai uždirba, nepalyginsi su tais keliais **rubliais**, kuriuos Antosė užsėdi **karšykloj**, tada jau visai amen aleliuja būtų, **kąsnis**, ir tuos pradėtų

skaičiuoti, kaip jos motina **Buivydui** (R. Gran.). 7. **Gyvenimas** negailestingas, veltui nieko neduoda, **žmogus** ant jo **tako** – gležnas **pavasari** prasiklęs **gėlės daigelis**, kuris išsiskleis ir sužaliuos, jeigu jame bus pakankamai jėgų ir **noru** stiebtis į **saule** (J. Avž.). 8. Kitomis savaitės **dienomis** jis išsikovojo **teisę** skraidinti savo mylimąją po **restoranus**, barus, klubus, į mergautinę **lovytę** sugrąžinti tik **paryčiais** arba, **mamytei** palaiminus, parsiuolkti vis dar šviežią grobį į savo patinišką **irštą** (J. Ivan.). 9. <...> Kiekvieną kartą, pasigirdus **telefono šauksmui**, su piktu **džiaugsmu** paklusdavo kažkokiems neišaiškinamiems vidiniams **impulsams** (J. Avž.). 10. Ne vienas norėjo pasivogti jos tą **juoką** visam **gyvenimui**, bet niekas neišėdavo, nors ir kažin kaip sugundyti stengdavosi (K. Bor.).

3.3.1. Remdamiesi DLKG ir kalbos kultūrai skirtais veikalais, nustatykite, kuri daiktavardžio forma vartotina bendrinėje kalboje. O gal vartotinos abi? Pasvarstykite, kuri forma iš kurio kamieno jau perėjo ar fiksuojamas polinkis tik pereiti. Argumentuokite, kodėl kalboje vyksta kamienų mišinimas.

Vienaskaita

V. sūnus

K. sūnaus

N. sūnui

G. sūnų

Įn. sūnumi / sūnu

Vt. sūnuje

Š. sūnau

Daugiskaita

V. sūnūs / sūnai

K. sūnų

N. sūnums / sūnams

G. sūnus

Įn. sūnumis / sūnais

Vt. sūnuose

Š. sūnūs / sūnai

Vienaskaita

V. šuo

K. šuns / šunies / šunio

N. šuniui

G. šunį

Įn. šunimi / šuniu

Vt. šunyje

Š. šunie

Daugiskaita

V. šunys / šunes

K. šunų

N. šunims

G. šunis

Įn. šunimis

Vt. šunyse

Š. šunys

3.3.2. Aptarkite ir kitų (problemiškų) daiktavardžių, kuriems būdingi tam tikrų linksnių galūnių variantai, vartojimą bendrinėje kalboje.

A. Vienaskaitos vardininko variantai: atvejis / atvejas, debesis / debesisys, gegužė / gegužis, kulnis / kulnas, lapkritis / lapkritys, pagalvė / pagalvis, sąmojis / sąmojus, sandėlis / sandėlys, sąsiuvinis / sąsiuvinys, stabdis / stabdys, žvejas / žvejys.

B. Vienaskaitos kilmininko variantai: akmenis / akmenio, debesies / debesio, deguonies / deguonio, obelis / obelies, kumščio / kumšties, piemens / piemenio, rudens / rudenio, vandens / vandenio.

C. Vienaskaitos vietininko variantai: kraujyje / kraujuje, vėjyje / vėjuje, Dieve / Dievuje.

D. Daugiskaitos vardininko variantai: suodžiai / suodys, sutrenkti smegenys / sutrenktos smegenys, vandenys / vandenai, turgūs / turgai, tiesūs vynys / tiesios vynys.

3.5. Raskite tekste daiktavardžius ir išnagrinėkite juos morfologiškai.

A. Pirmą naktį po laidotuvių Baltaragis praleido prie lopšio, nenuleisdamas nuo jo akių ir prislėgtas sielvarto. Kalvis dar kiek pabuvo ir prieš vidurnaktį išėjo namo. Baltaragis ir nepastebėjo, kad pasiliko vienas su savo naujagime. Tyliai slinko žiemos naktis. Spingsulė ant stalo užgeso, bet jos šviesos Baltaragis nepasigedo. Baltas šerkšnas krito lauke ant sustingusių malūno sparnų, o pro langą išblyškęs mėnulis žiūrėjo į palinkusį prie lopšio Baltaragį. Paryčiu sugirgždėjo durys, ir pravirko pažadintas kūdikis. Baltaragis žvilgtelėjo į duris, manydamas, kad sugrįžo bobutė, bet pamatė įėjusią Uršulę. Ji sustojo prie durų, apsigaubusi skara, lyg nedrįsdama toliau eiti. <...> O laikas vietoje nestovėdavo. Slinko žiema su šalčiais ir atodrėkais, o pro malūno sparnus vis dažniau švystelėdavo pavasario prošvaistės. Pušynų viršūnės žvalgėsi pro žalsvą ūką, ir nuo jų sklisdavo gaivus oras. Baltaragis tą žiemą visai pražilo ir sulinko nuo rūpesčių. Jis nepajuto bundančio pavasario, pats vienas užsidaręs malūne su savo sielvartu. Tikrai kai lopšyje pradėjo juoktis kūdikis, rankutėmis gaudydamas saulės spindulį, Baltaragis po ilgo gedulo nusišypsojo. Tas kūdikio juokas priminė motiną, tarsi Marcelė būtų palikusi savo linksmumą per dukterį. Baltaragis su pabudusiu džiaugs-

mu krūtinėje paėmė kūdikį ant rankų ir laimingas šypsojosi, užmiršęs rūpesčius ir sielvartą. Nustebo ir pati Uršulė, pamačiusi šypsantį Baltaragį su kūdikiu ant rankų. Metė stumdžiusi puodus prie židinio, pasitaisė skarelę ir, pati šypsodama, priėjo prie laimingo tėvo (K. Bor.).

B. Mikas Kėbla, universalus meno kritikas; trisdešimt penkerių metų vyras, niekam nekrintantis į akis savo išvaizda: vidutinio ūgio, standartiinių veido proporcijų, daugybę kartų visur matyta šypsena; sunkūs raginiai akiniai, kokius nešioja pusė Vilniaus trumparegių, vešlūs antakiai, ryškiai raudonos lūpos, varno juodumo plaukai, šukuojami aukštyne ir visada taip apkirpti, kad ne vienam kildavo mintis: ar tik ne pati žmona aprėžia Kėblą avikirpėmis, užmovusi ant galvos puodynę. Šita smulkmena jį šiek tiek skyrė iš kitų. Ir dar balso tembras, šiltas, saldus, lyg dainuojantis, savotiškai nuteikiantis klausytoją, įstrigdavo atmintyje. Kai kas iš meno žmonių nepiktai pajuokaudavo, girdi, gaila vyro, galėjai pasirinkti konservatoriją, būtų subrandinęs talentą, dirbęs naudingą darbą... Bet Kėbla tik nusišypsodavo savo standartine šypsena iš tokių kalbų, nes kritiką laikė aukščiausią meno hierarchijos viršūnę, kurios nepripažinti būtų tas pat, kaip pastatyti namą be pamatų ir tvirtinti, kad pergyvens Egipto piramides. Jis buvo šventai įsitikinęs: ne kritika turi eiti įkandinė meno, o atvirkščiai – menas turi kėblinti paskui kritiką, ir šiam teiginiui pagrįsti pasitelkdavo literatūros istoriją. Taip, taip, sakydavo, autoritetingai linguodamas apvaliai apkirptą galvą, gal kam ir nemalonu, bet faktai lieka faktais: mes turime Žemaitę, todėl, kad buvo Višinskis, o rusai – Gogolį, nes turėjo tokį literatūros kritikos milžiną, kaip Belinskis. <...> Be meno, mokslo žinių, teorinio pasikaustymo (ypač daileje) šiandien sunku įsivaizduoti bent kiek reikšmingesnį menininką (J. Avž.).

C. Mokykla man kėlė siaubą. Tapusi mokytoja aš lygiai taip pat išsisukinėčiau nuo pamokų, kaip ir būdama mokine. Nedarbingumo lapelius žarsčiau kaip iš gausybės rago. Simuliavimas tapo stipriausiu įpročiu. Prisivertusi nuslinkti į mokyklą, stengdavaisi bent dešimt minučių pavėluoti į pamoką ir ją baigti dar gerokai prieš skambutį, šitaip vildamasi sutrumpinti savosios kankynės trukmę. Mokytojo kambario vengdavau lyg laboratorijos peliūkštę įtaiso su elektros srove. Per pertraukas

įsisprausdavau į sunkiai prieinamą kampą ir kimšdavau iš namų atsineštus sumuštinius arba rydavau detektyvus, kad krintantys tarsi lapai rudeni lavonai bent trumpam užklotų mano egzistencinį siaubą. Mokiniai kaipmat pajuto, kad esu niekas. Ne gana to, mano tuštumoje jie dar užčiuopė skaudžiausias vietas. Visi žino, kad vaikai yra žiaurūs. Tapau kankine. Per mano pamokas klasėje sklisdavo triukšmas, it vykstant pasaulinėms riksmo varžyboms. Per kontrolinius klestėjo nusirašinėjimas. Kviečiami prie lentos, vaigaliai prapliupdavo absurdiškais išsisukinėjimai, o atsakinėdavo tik tie, kurie patys norėjo. Patyriau visas patyčias, pokštus ir eibes, kokios tik buvo mokinių išrastos per ilgą pedagogų kankinimo istoriją. Ne kartą sėdėjau ant trikojės kėdės, klijų, smeigtukų, užsieninio gaminio, skleidžiančio garsą purrrrrpt, vietoj kreidos čiupdavau lašinių gabalą, vietoj kempinės – padvėsusią pelę, mano nugara virsdavo smiginio taikiniu, po sijonu buvo dirščiojama specialiai tam sukonstruota veidrodine sistema... tiek to, daugiau nebevardysiu (J. Ivan.).

4. Kontrolinės užduotys.

4.1. *Išnagrinėkite paryškintus daiktavardžius morfologiškai.*

A. Vidury **kiemo** kaip kokia **ponia** kyšojo perdziūvusi **svirtis**, dvišaka jos **viršūnė** jau buvo apšviesta **saulės**. Tarp svirties ir **rentinio** gulėjo sena **vištų** gelda. Pačios vištos goglinėjo palei tvartą. Goglinėjo dvi, o trečioji tupėjo ant **šuns** būdos **stogelio**. Šuns ji nebeturėjo, nes senasis padvėsė iš **senumo**, o naujo **šuniuko** ji nenorėjo, – negalėjo užmiršti senojo **balso**. <...> Raiba, kelnėta, **plunksnos** mažne iki **kojų nagų** auga. Pernai dar **gaidys** buvo, tupėdavo ant būdos, bet jį nusinešė vanagas. **Lapė** negalėjo – nėra arti nei miško, nei krūmo, tik didieji **medžiai** ant **kapinaičių** kalnelio. <...> Ir dienos, ir **nakties tylumoj** – vien jos pačios pasenęs alsavimas ir **žadintuvo** tiksėjimas. Net mašinų **ūžimo** neišgirsi, nes į **gyvenvietę** nuvedė naują **kelią**, naują, asfaltuotą, – toli **šiaurėj**, anuo **pakraščiu laukų**, kurie kokių dviejų kilometrų **platumo** (R. Gran.).

B. Nei karališkieji **vainikai** gulinčiai ant **lentos Elžbietai**, nei pranašiški Bonos Sforcos pamokymai, nei pernelyg dramatiškos jaunutės **devyniolikmetės**, kuri, atrodo, dėl pernelyg lieso **kūno** neturėjo **likimo**

smūgių, nei silpnas gedulas **Žygimanto Augusto** nepakeitė. Krestelėjo. Ir išvyko į rudeninę medžioklę beveik vienas, su menka **palyda** ir be **Radvilų**. Pasiėmęs tik vieną **kambarinį**, savo numylėtinį Ježyčką. Ir visus **šunis** patikėjęs ištikimiausiajam **šunininkui** Jurašekui. Ilgaus **vakara**is po alinančių **medžioklių** savo pačias slapčiausias **godas** klodamas tik savo mieliausiajam kamerdineriui Lasotai. Ir Barbora tarsi užsirakino **Radvilų rūmuose**. Ir **sesers** Onos organizuojamuose **vakaruose** nesirodu. Ir tardytojai **motinai** jokių **atsakymų** nėra. Jokių. Tik ištikimasis Stanislovas **Davaina**, **suokalbininkas** ir tylėtojas, supratėjas ir skaičiavimtis guodėjas, jau niekam **ne paslaptis**, visada šalia. <...> Ir Barbora įjunksta į **Katedrą** parklupus prieš Jėzų prašyti **Dievo pagailos**. Bet visi supranta atvirksčiai: Radvilų **žiurkę** ėda **nuodėmės**. O **Barbora**, prigludusi prie **veidrodžio**, uoliai **pudra** balina savo veidą, rausviną **skruostus**, **šešėliais** dabina **akis**, ilgai šukuoja **garbanų dribsniais** besivyniojančius saulės plaukus, įžūliai puošiasi ir keturiais šyvais **žirgais** tokia spindinti, tokia akinanti, užgniaužusi klaidą **širdies** gelą paausiuota **karieta** važinėja po **Vilnių** (E. Malk.).

C. Pataikiau į priešpaskutinę **pamoką**. **Karlas** dirbo su visom keturiom **klasėm**. Atsisėdau paskutiniame **suole**, nusiteikęs gana kritiškai. Iš pradžių tolydžio diskretiškai žvilgčiodamas mano **pusėn**, jis netrukus įsivažiavo ir visai nebekreipė **dėmesio į vizitatorių**. Man pasidarė beveik net nesmagu, kad jis mane taip greit pamiršo. Bet tai truko neilgai. Neaiškią **nuoskaudą** ir skepsį pakeitė **nustebimas**. **Pamoką senis** vedė virtuosiškai. Aš nebegalėjau atsikratyti **minties**, kad sėdžiu ir klausausi darnaus **choro**, kur kiekvienas **balsas**, neprarasdamas savo **individualybės** ir **paskirties**, pajungtas prasmingam **ansambliui**. Ypač žavėjo meistriškas **sugebėjimas** kiekvieną **mokinį** įtraukti **darban**, priversti jį galvoti. Nemažai buvau matęs gerų **pamokų**, bet panašios į šitą – dar niekad. Tas kerintis **spektaklis** tęsėsi iki to **momento**, kol **Karlas** visai **klasei** užminė **mįslę**. <...> Išvarsčiusi mįslę į sudėtinės **dalis**, visa klasė be jokių **sunkumų** išnagrino jos **prasmę**. Bet visa tai aš jau girdėjau tik viena **ausimi**: negalėjau atsistebėti, kodėl **pianiną** pamačiau tik dabar. <...> Kiekvienas **žodis**, kiekviena **mintis**, perėjusi per **liaudies lūpas**,

virsta nušlifuoju **deimantu**, gebančiu sugauti **saulės spindulį** ir nukreipti jį tiesiog į mūsų **sąmonę**. Tai jo žodžiai. Argi taip galima apie mįslę kalbėti **pirmokams**? Kodėl tik pirmokams? Klasėje sėdi ir **ketvirtokai**, ir trečiokai, ir... Vis tiek... O kas ta **sąmonė**? O apie sąmonę mes jau kalbėjom... **Velnias**. Jis sugeba skaityti **žmogaus** mintis (J. Mikl.).

2. BŪDVARDIS

1. Pagrindinės sąvokos: predikatinis požymis, atributinis požymis, kokybiniai ir santykiniai būdvardžiai, nekintamosios ypatybės būdvardžiai, negimininė forma (bevardės giminės forma), būdvardžių laipsniai, įvardžiutinės būdvardžių formos.

2. Literatūra

Lietuvių kalbos gramatika / Redaktorius V. Ambrazas. Vilnius, 1997. P. 167–187.

Lietuvių kalbos gramatika. Vilnius, T. 1, 1965. P. 474–475.

Jakaitienė E., Laigonaite A., Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1976. P. 60–79.

Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1994. P. 166–175.

3. Praktinės užduotys.

3.1. Raskite būdvardžius ir užpildykite lentelę, nurodydami jų skyrių.

Kokybiniai būdvardžiai	Nekintamosios ypatybės kokybiniai būdvardžiai	Santykiniai būdvardžiai

1. Žvilgsnis sustoja ties tolimu, miglotu violetiniu horizontu, švelniai kutenantis ilgesys, skaidrus gerumas persmelkia visą (J. Mikl.). 2. Ir tada, kai siaubo apimtas sušukdavo iš paskutinių jėgų, nuo cementinio kranto į drumzlino vandens siautulį nušokdavo ilgas vilkas, matydavo, kaip ore nutįsdavo pasipūtusi jo uodega (J. Mikl.). 3. Tai va: tą vasarą ji

nusipirko kelialapį, ne kokią nors ponišką, o paprasčiausią, turistinį – labai norėjo nuvažiuoti į pietus, prie Juodosios jūros, tenai buvo nutūkėjusi ir viena mergaitė iš mūsų kurso, gera žmonos draugė (J. Avž.). 4. Nusiprausiau, atsigėriau šalto vandens, apsivilkau išėiginiu kostiumu, šlapiu skuduru išsivaliau sintetinį lietpaltį ir išdrožiau darban (J. Avž.). 5. Pasirodė balti uostamiesčio mūrai, ažūriniai bokštai, kažkokios keistos geležinės konstrukcijos, kurios man atrodė lyg gigantiškas voratinklis, taip ir tykąs neapdairios aukos (J. Avž.). 6. Diena buvo als, nors vėjuota, ir vėjas siūbčiojo asfaltuotame instituto kieme augančias liepas, taršė šakas (J. Mikl.). 7. Emanuelė vis dar tebėra tokia pat rami ir atsipalaidavusi, o po kambarį plaukioja tarsi prašmatni tropikų žuvis po maloniai šiltą, skaidrų, tyrą vandenį (J. Ivan.). 8. Nuotolis neleidžia tiksliai nustatyti, kad jos veido bruožai švelnūs, taisyklingi, apie tiesią nosį pabarstyta smulkių strazdanėlių, o plaukai vešlūs, vario spalvos, supinti į vieną kasą (J. Mikl.). 9. Ji vidutinio ūgio, gražiai nuaugusi; aš įsitikinęs: jos kojos, pasilenkus atsidengiančios iki pusės šlaunų, turi būti grakščios ir dailios (J. Mikl.). 10. Dabar iki pat naujosios gyvenvietės nebus daugiau pakely nė vieno medžio, nė vieno krūmo, tik lygūs plačiausi laukai iš abiejų pusių: vieni – papilkavę nuo pernykščių razienų, kiti – juodi, tretį – jau švelniai žaliuojantys rugio želmeniu (B. Radz.). 11. Todėl jis toks pavargęs, todėl tokia drovi ir kiek paslaptinga šypsena vos matyti po ūsais (B. Radz.). 12. Nakutis, žemas, kailiniuotas, standžiais juodais ūseliais, – tas irgi matęs svieto, berods su austrais yra kariavęs, Bosniją ir Hercegoviną vis mini – tvarkys finansinius reikalus, nes daugiau už kitus pamokytas (B. Radz.). 13. Senoji žiūri į tamsą, kurioje plazda rausva, rūkstanti lempos švieselė: čia pliūpteldama, čia prigesdama, ji nušviečia krosnies angą, žabų krūvelę, smalingą pliauską <...>, ant stalo sustatytas puodynes, apdengtas švairiu merliuku, pilnus vandens kibirus, ir puodą priskustų bulvių <...> (B. Radz.). 14. Gyvenimas be pinių galvosūkių, be didesnių šešėlių, be problemų, paprastas ir kartu didžiai prasmingas (J. Ap.). 15. Apsiašarojusi, sena, nusmukusia ant pečių gėlėta skarele, raudona viršugalvio oda, droviai švytinčia pro baltus, skystučius plaukus, suvytusiū veidu, išdžiūvusiom rankom

ir kažkokiu spaigliuotu kaklu, ji nuostabiai buvo panaši į baltą, mirtinai apdraskytą vištą (J. Ap). 16. Per bjaurasties orą, kai pūkais drebia sniegą, kai draskos vėtra, kai drėgna, kai šalta, kai prieš vėją baugu net kvėpeltelt, tokią dieną, vasario tryliką, trečiadienį, pakely išsiplėtojus iki kelių šimtų karališkoji procesija pagaliau atlinguoja į Krokuvą (E. Malk.).

3.2. *Išlaispniukite pateiktus kokybinius būdvardžius, atkreipkite dėmesį į nekintamosios ypatybės vardažodžius.*

Šiltas	pernykštis
atsargus	valdiškas
plikas	šlapias
bergždžias	minkštas
nėščia	sūrus
aklas	viešas
apskritas	lengvas
ištvermingas	papildomas
vešlus	maksimalus
kaltas	pirktas
akmenuotas	paprastas
siauras	triukšmingas
vilnonis	kurčias
gyvas	statmenas

3.3. *Raskite būdvardžius ir išnagrinėkite juos morfologiškai. Aptarkite, kada ir kokiomis reikšmėmis vartojami nekintamosios ypatybės būdvardžiai.*

A. Palietusi kojomis smėlėtą pakraštį, pirmiausia išvydo raudoną motociklą ir pūpsantį ant jo sėdynės baltą šalną, nuo kurio į visas puses geizeriu tryško saulės spinduliai. Vaiva su kažkokiu džiugiai dirgliu šiurpuliuku pagalvojo, jog labai gerai padarė, neišsirengusi visai nuoga. Ir vos spėjo apie tai pagalvoti, kai netikėtai žvilgsnis atsitrenkė į visiškai pliką jauną moterį, kuri, drąsiai ištiesusi į priekį rankas, stovėjo ant tramplyno, pasiruošusi šuoliui. Jos figūra buvo kiek masyvi, dar kaip reikiant neįdegusi, tačiau grakšti ir stipri, o papurę gelsvi plaukai saulės šviesoje atrodė lyg aureolė. Vaiva su neslepiamu susidomėjimu įsisiurbė į ją aki-

mis, tarsi į kokią konkurentę. <...> Jaunoji moteris atsirado šalia jos staiga ir nepastebimai. Bet dabar ji buvo jau su maudymosi kostiumėliu, kiek senamadišku ir išblukusiu nuo saulės, ir su rankšluosčiu ant peties. Vaiva kone su pavydu peržvelgė jos tvirtą, elastingą kūną, sportišką eiseną ir, susidūrusi su džiugiai spindinčiomis akimis, neslėpdama susižavėjimo tarė: „Šauniai plaukiate“ (J. Mikl.).

B. Merkeliui, Elžbietos vyrui, paskutiniai Kasparo žodžiai pasirodė smarkiai juokingi, jis ėmė skaniai ir tikrai juoktis, paskui užspringo, užsikosėjo, ir tik po kelių minučių iš gerklės jam išlėkė ilgas kopūstas. Oi, oi, – kvatojosi jis. – Tai katras į katrą panašūs? <...> Naktis tamsi, švilpė vėjas, krito retas sniegas, ir gaudžiau nusiteikusiam žmogui tikrai galėjo pasirodyti, kad juodas debesis užslėgęs laiko tik senio Baltazaro pirkią ir kiemą, tik Kasparo namus ir pievą, kur girtas jis nusiima kepurę, ir tik Merkelio pasoginę trobą...<...> Tai nebuvo kokie ypatingi žodžiai; priešingai, seniai girdėti ir žinomi, bet jie buvo pasakyti tokiu aiškiu, viską suprantančiu ir kasdienišku balsu, kad visa grėsmė nublanko ir atitolo; žodžiai turi savo nebylias prasmes, ir jei, pavyzdžiui, tai būtų pasakęs arba Kasparas, arba senis Baltazaras, žodžiai nebūtų panaiKinę grėsmės, mėlyno dangaus gilumo ir visko, kas dėjosi aplink, prasingumo; žodžius pasakė Merkelis, kuris ir anksčiau, kitiem dviem atrodė, visą laiką pjaute pjovė gilesnę esmę, o dabar viską galutinai nuvarė šuniui ant uodegos, ir vyrai sugrįžo į vidų (J. Ap).

C. Nė atsitokėti nespėjo, kai jį užklupo pavasaris. Sėdėjo lovoje užsivertęs piešiniais, degtukų dėžutėmis, kartono skiautėmis, iš kurių lipdė ir klijavo įvairiausius daiktus: rūmus ir kaparelius su daugybe stalčiųų, panašių į tuos, kokius kartą regėjo vaistinėje, – į juos dėlėjo Vizgirdžioko padovanotas senas monetas, pašto ženkliukus, sagas ir krištolinių Konstantienės girliandų krislelius. Tačiau darbas jau nebetraukė, nebesinorėjo į juos žiūrėti, vartyti. Pavasaris krapštelėjo šmaikščia vytele per pirštus, abejingai knebinėjančius degtukų etiketę. <...> Vienplaukiai per pušynėlį perbėgo draugai, viršum klojimo sukleketavo gandras, aukštuose pūkiniuose debesyse sušvito saulė. <...> Sėdamasis į suolą, kuris buvo tuščias visą tą žiemą, jis susitiko su giedromis mergaitės akimis.

<...> Pavasaris. Danguje suka ratus gandrai. Pilki dirvonėliai, pilki atšlaimai – pasitiesk švarkelį ir kaitinkis. <...> ... Plonas, lūžinėjantis speigo raštas jau traukė langus, kai jį, apvilktą pilkšvu chalatu, įvedė į palatą. Jo lovos kaimynas, išgeltęs kaip žvakė senis įdubusiais skruostais, įsmeigė į jį blizgančias stiklines akis. Tylėdami sužiuro kiti ligoniai. Nešina baltų paklodžių šūsniui, iš kiemo gaivos, kur du vyrai pjovė malakas, įėjo seselė. Šaltuko nugnaibyti skruostai pliekė skaisčiu raudoniu, panašiu į tą, koku sirpo vakaris dangus. Akys jos buvo vaiskios ir giedros. <...> Per miegus girdėjo jos žingsnius, greitus ir veržlius, tarsi žalsva pavasarinė naktis, kupina mirties tvaiko, žadintų jos jėgas ar aitrintų kraują. Pravėrusi duris, ji keletą kartų dirstelėjo į palatą, ir jis kažkodėl patikėjo, kad svarbiausias ligonis čia yra jis (B. Radz.).

3.4. Raskite netaisyklingai sudarytas būdvardžių (ir dalyvių) laipsnių formas, vartojamas spaudoje. Aptarkite taisyklingą jų vartojimą. (Remkitės kalbos kultūrai skirtais leidiniais.)

1. Išperkamoji nuoma vis tvirčiau įsitvirtina Lietuvoje kaip lanksti, patogi bei mažai rizikinga finansavimo forma. 2. Netekėjusios moters gebėjimai mažiau reikšmingi už ištekejusios moters ir motinos statusą. 3. Prieš prasidedant lytinei brandai, mergaitės laikomos labiau silpnesnėmis už berniukus. 4. Elenos elgesys mažiau ekonomiškai negu jos draugo. 5. Prancūzijoje moterys daug laisvesnės, labiau nepriklausomos ir labiau ryžtingos negu mes, lietuvės. 6. Buriotojas iš anksto numato atsirasti su savo jachta optimaliausioje vietoje prie linijos prieš pat starto signalą. 7. Šis teiginys yra labiau priimtinas vaikinams, turintiems didesnes nei vidutinės šeimos mėnesio pajamas. 8. Pagal šias temas bus atrenkamos profesionaliausios, įdomiausios ir šmaikščiausios nuotraukos. 9. Rungtynės buvo apylygės, bet kauniečių komanda atrodė labiau organizuota, bent jau gynybos klaidų darė mažiau. 10. Mažiau reiklesnės pietų Amerikos šalys – jose užsieniečiai gali lankytis ir nepasiskiepiję nuo geltonojo druzgio. 11. Vakar dar pakako laiko nuvažiuoti į labiausiai turistų ir islandų lankomą vietą – lavos lauke įrengtą „Žydrosios lagūnos“ maudyklą.

3.5. Remdamiesi kalbos kultūrai skirtais veikalais aptarkite, ar taisyklingai sudaryti šie būdvardžiai, vartojami spaudoje.

Nervingas	kurortinis
bulvarinis	paskutinysis
ištvermingas	kompaktinis
pensijinis	rusiškas
braziliškas	fragmentarinis
ganytojinis	moderniškas
galingas	sisteminis
gramatinis	komedijinis
iškilmingas	apatinysis
vokiškas	bevertiškas
problematis	legendarinis
kūrybiškas	vidurinioji

4. Kontrolinės užduotys.

4.1. Raskite tekste būdvardžius ir išnagrinėkite juos morfologiškai. Atkreipkite dėmesį į negiminines (bevardės giminės) būdvardžių formas.

A. Jų gryčioje visuomet šalta, ir tėvas, mažas, pagiežingas, per dienas kiurkso ant krosnies, vartydamas išgeltusias maldaknyges ar laikraščius, kuriuose daug rašoma apie kolūkius, karą Korėjoje, kolorado vabalus, atominę bombą. Žodis „amerikonai“ dažnai tariamas šioje gryčioje. Albinui tai karikatūriški, putlūs, apvaliais pilvais žmogeliai, apsikaisę pistoletais ir bombomis, timpčiojantys už siūlelių liesas marionetes ir patys timpčiojami Dėdės Samo. Net koktu. Kokie jie bjaurūs, menki ir atgrasūs. <...> Mažytės, bet godžios fanatizmo liepsnelės šmėsčioja ir primerktose tėvo akyse. Paskutiniai inkvizicijos laužai. Galilėjus, Džordanas Brutas (Albinas jau yra skaitęs apie juos). Tėvas gąsdina jį ir motiną pragaro liepsnomis, gąsdina, kad ateisią amerikonai. Albinas mato duobėtą aslą šauniojo kareivio Šveiko žingsniu ir skanduoja: amerikonai, ponai, šetonai kaip tarakonai. Ir jo juokas visai ne vaikiškas. Kažkas beprotiška yra jo tėvų gyvenime. Tie putlūs, juokingi žmogiūkščiai – tėvo gerieji gnomai: ateis čia, nubaus jo priešus, nepaklusnų vaiką pamokys, stogus užlopys, pamatus užkamšys, galvijus pašers. Viską padarys gerieji gnomai, nė nuo krosnies nultipti nereikės (B. Radz.).

B. Juozapėlis ganė ančiukus. Žinoma, ganė čia ne visai tinka – labai jau kur nubėgs maži pūkuoti ančiukai. Na, svarbu, kad per toli nuo upelio nenueitų, į didžiuosius krūmus, tenai lapė gali pasirodyti ar dar kas nors baisnis. Ganyti Juozapėlis moka: daug jo žodžių supranta ančiukai, jam nereikia nė bėgioti, sušuks žodelį, ir paukščiukai, griuvinėdami už kupstų ir didesnės žolės, bėga artyn. Kaip visada – atsiranda ir išsiskiriančių, tokie ilgiau pasilieka vandenį, pasiklauso, jei kas šaukia, pasukioja galvą, o paskui ateina krypuodami, lyg niekur nieko, nors iš tikrųjų pilni baimės, tik iš kažkokio keisto pasiutimo ne taip kaip visi daro. Juozapėlis turi laisvo laiko. <...> Beje, Juozapėlis skrido lėktuvu su dėde iš miesto. Nieko ypatingo. Na, debesys tai gražūs, ir dangus labai mėlynas, bet vis tiek labai toli, ir jokių gyvuliukų tenai nėra, nepamatysi. <...> Juozapėlis susitvardė, nėra čia ko laukti ir drebėti. Pagriebė po ranka pakliuvusį pagalių ir, patykojęs, kai kažkokio gyvulio juoda nugara išniro šitoje upelio pusėje, tvojo pagaliu vieną kitą kartą. Netrukus į paviršių iškilo negirdėtas nematytas padaras. Jis buvo visai nebegyvas. Juozapėlis sutramdęs didelę baimę, išvilko padarą į krantą ir nubėgo trobon. <...> Svetimas daiktas atėjo į jų kiemą, atsigulė skiedryne ant kaladės, ir dar negyvas, o visas, kas svetima, kas nežinoma ir dar nepatirta, kelia įtarią baimę (J. Ap.).

C. Rudeninė rytmečių tylą mane gąsdina. Vasaros pradžioje švintant sprogdavo paukščių čiulbesio bombos ir po orą pažirdavo suokimo, ulbėjimo, giedojimo skeveldros. Dabar daugių daugiausia pasigirsta koks isteriškas čirškesys – šitaip sparnuočiai tėvai gina savo lizdą su vėlyvais paukštyčiais nuo Šmėklos. Savo katyčiams Šmėkla pasiryžusi sumedžioti pusę smulkios miško gyvasties, o kartą iš ganėtinai toli esančio tvenkinio nasruose partempė net žuvį rausvais pelekais. Jos vaikeliai neapsakomai ēdrūs ir auga kaip ant mielių. Tačiau dėl laukinių puotų dorojant sumedžiotą grobį turėjau išgabenti kačių irštą iš miegamojo į verandą. Čia visada paliekamas atviras langelis, pro kurį Šmėkla išvyksta į naktinę medžioklę ir grįžta iš savo žygių. Rytmečiais paskui savo mamą išseka ir visi penki kačiukai, o kai aš atsikeliu, jie jau kuduliuoja po kiemą. Mūsų dienos, tarsi apeigomis, prasideda nuo žaidimų su tais smagiais, išdykusiais, šelmiškais padarėliais. <...> Pirmiausia pamatau pilkajį kačiuką, kurį

mudvi su Dezdemona pakrikštijom Sidabrėliu. Jis guli ant rausvomis trinkelėmis grįsto takelio, išsiritęs nenatūralia, jokiam gyvam padarui nebūdinga poza. Mane apstulbina galingas mirties dvelksmas, sklindantis nuo tokio mažo kūnelio. Drebančiomis kojomis žengiu kelis žingsnius ir žolėje išvystu abi margąsias katytes – Kakavą ir Tiramisu (J. Ivan.).

3. SKAITVARDIS

1. Pagrindinės sąvokos: kiekiniai ir kelintiniai skaitvardžiai, pagrindiniai, dauginiai, trupmeniniai ir kuopiniai skaitvardžiai, įvardžiuotiniai skaitvardžiai, negimininė skaitvardžių forma.

2. Literatūra

Lietuvių kalbos gramatika / Redaktorius V. Ambrazas. Vilnius, 1997. P. 238–251.

Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1976. P. 79–87.

Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1994. P. 232–246.

3. Praktinės užduotys.

3.1. Raskite skaitvardžius, išnagrinėkite juos morfologiškai.

A. 1. Po vienerių metų parėjo pirmasis sūnus (I. Sim.). 2. Du suolai – viename ir antrame grabo šone – tušti, juodu palikti artimiesiems (I. Sim.). 3. Goglinėjo dvi, o trečioji tupėjo ant šuns būdos stogelio (R. Gran.). 4. O troboj abu kaimynai, jau nusivilkę puskailinius, sėdėjo prie stalo ir žibalinės šviesoje lošė „šešiasdešimt šešis“ (R. Gran.). 5. Autobusas ten stovėjo penkiolika minučių, nors konduktorė pasakė, kad stovės tik penkias ir todėl nesą ko žioplinėti (J. Mikl.). 6. Kad klausiate, galiu ir pranešti: atvažiavau pasiimti tokių dviejų panelių. Oho. O gal užteks vienos? Tokių, kaip jūs, reikėtų mažiausiai dešimt (J. Ap.). 7. Tai nutiko pirmąjį vakarą, kai mus tik atvežė į Briuselį. Apgyvendino trise ankštam kambarėly prie geležinkelio (J. Ivan.). 8. Pagalvojau, kad neatsimenu jokių pozityvių istorijų, užtat negatyvių... kaip kokia antišahra-

zada galėčiau pasakoti tūkstantį ir vieną naktį (J. Ivan.). 9. Septintą valandą ryto Liudas Skirmonis jau ant kojų (J. Avž.). 10. Dvejos apsaugos rogės su jaunais vyrais čižina pavymui (E. Malk.). 11. Kviestiniai pietūs trimis šimtams žmonių paprastai nusitęsia iki kitos dienos vakaro (E. Malk.). 12. Kaip čia dabar su dviem jaunikiais važiuosi pas vieną nuotaką? – nusijuokė Juodvalkis (K. Bor.). 13. Dvylikti metai baigėsi, o Baltaragis vis dar negalėjo nusiraminti, nerasdamas išeities iš užburto rato (K. Bor.). 14. Taip ar kitaip buvo tą nelemtą naktį, tiktai Pinčiukas nuo to ryto pasidarė Baltaragio bernas ir ištikimai pratarnavo pas jį beveik septynerius metus (K. Bor.). 15. Šmitikė vėl nusiuntusi jam žodžius, kad tokių, kaip Vilius Karalius, ji turinti po dešimtį ant kiekvieno piršto (I. Sim.). 16. Ketvirtos savaitės ankstų rytą nusiyrė į kitą kranatą, užsidedę pypkę, surado dėžutę gerą slięką ir užmetė (J. Ap.). 17. Lukas žengia pirma, Benas iš paskos (J. Ap.). 18. <...> Karalienė Bona Vilnių stebi lyg plačiai atverta trečiąja akimi (E. Malk.). 19. Dar vėliau, plėskant šimtams fakelų ir spirsint tūkstančiams žvakių, karūnavimo proga brokatu dekoruotose dvieiose menėse šurmuliuoja iškilmingiausioji puota (E. Malk.). 20. Nesmagu už Laimoną: nebeįstengė sutvarkyti tų penkių ar šešių (kiek jų ten buvo iš tikrųjų?) vaikigalių, kurių vyriausiajam galėjai duoti ne daugiau kaip dvylika metų (J. Mikl.).

B. 1. Devynerių rogių kinkinių vora iš Vilniaus į Geranainis, į Goštautų rezidenciją, klimpsta į pusnis (E. Malk.). 2. Naktį, pirmąją vestuvinę naktį, drovusis šeivakojis Stanislovas Goštautas prakiurksojo sėdėdamas septyniolikmetės žmonytės kojūgalyje (E. Malk.). 3. Bet Grėtė parodė, kad galima ir kad reikia: ji tiktai septynis mėnesius čia, o jau du kartus turėjo žlugtę (I. Sim.). 4. Tiktai dviejų jaunamarčių per daug vienuose namuose, o man į kalvę marčios dar nereikia (K. Bor.). 5. Matyt, tokia nelaimė ir nešlovė pirmą kartą Pinčiuką buvo ištikusi, kad jis net nuovokos neteko, kaip žmonėse turėtų pasirodyti (K. Bor.). 6. Išėję iš kabineto, abu tylėjo, dėdė dar mėgino švelninti ne visai gerą atmosferą, bet vaikas su juo jau atsisveikino, nebevažiavo nė sunkvežimiu, pylė pėsčias penkiolika kilometrų, gaila buvo pinigų, tam rupūžei šundaktariui dešimkę įkišo <...> (J. Ap.). 7. Per bjaurasties orą, kai pūkais drebia sniegą, kai draskos

vėtra, kai drėgna, kai šalta, kai prieš vėją bangu net kvėptelt, tokią dieną, vasario tryliktą, trečiadienį, pakely išsiplėtojus iki kelių šimtų karališkoji procesija pagaliau atlinguoja į Krokuvą (E. Malk.). 8. Tik viena ją graužia: tai ta negarbė... Bet ką dabar padarysi (I. Sim.). 9. Juk keturiasdešimt trys dienos praėjo. Ir staiga... Tai iš džiaugsmo, iš laimės, Liudeli (J. Avž.). 10. Buvo ištarti žodžiai, kurių abudu lyg susimokę penkerius metus vengėme (J. Avž.). 11. Abu vienmečiai. Ką tik atšventę po trisdešimt (E. Malk.). 12. Tragedija, kuri įvyko tūkstantis penki šimtai keturiasdešimt šeštųjų metų pavasarį Lavariškių miške, galėjo sujaukti Europos istoriją, todėl nėra ko stebėtis, kad aidas nusiritęs šimtmečiais. Pradžia kaip du kart du (E. Malk.). 13. Dvylikta artėjo nenumaldomai, todėl išjungiau televizorių ir nutildžiau mobilių telefoną (J. Ivan.). 14. Likus penkioms minutėms iki lemtingojo metų virsmo, pasistačiau paslaptinę dėžę ant stalo, šliūkštelėjau taurėn dar šampano ir sustingau kaip mediumas per spiritizmo seansą, pajutęs, kad į duris jau brazdinasi iškviestoji Napoleono dvasia (J. Ivan.). 15. Patraukė nedidelis būrelis per pušynėlį į kleboniją: Benediktas pirmas, Dominykas su verkiančia žmona iš paskos, o dar toliau – kaimynai iš gretimų trobų (J. Ap.). 16. Tiesa, jiems komandavo kokių šešiolikos metų pusbernis dryžuotais jūrininko marškinėliais, sulopytais per kelius išblukusiais džinsais, mediniu veidu (J. Mikl.). 17. Gegužės dvidešimt penktąją, pirmadienį, karstas pernešamas iš pilies į Krokuvos katedrą (E. Malk.). 18. Ant pirštų trys auksiniai žiedai (E. Malk.). 19. Vienas su dviem deimantais, o kitas, Žygimanto Augusto dovanotas, inkrustuotas juoda emale, su briliantais ir rubiniais (E. Malk.). 20. Trečias, Barborai buvęs labai brangus, su pynutės ornamentu (E. Malk.). 21. Skardis jau prablaivėjęs nuo kavos, kurios Skirmonis pripila antrą puoduką (J. Avž.). 22. Malonėkite pasirašyti sutartį, pačiam, vadinasi, priklauso šešiasdešimt procentų avanso (J. Avž.).

4. Kontrolinės užduotys.

4.1. *Raskite skaitvardžius ir juos išnagrinėkite morfologiškai.*

1. Taip, viskas prasidėjo čionai. Ir jo kaime, kuris nuo šito miestelio yra už penkiolikos kilometrų; jeigu eisi tiesiai, bus gal dvylika (J. Ap.).

2. Bus Šešuvies slėnis, bus du apleisti dvarai, viename gyvena skudurais apsirengusi senė, ji laiko penkiolika kačių <...> (J. Ap.). 3. Antrasis dvaras bus įkopus į Šešuvies krantą, bus po kairei <...> (J. Ap.). 4. Tegul bus ir visi penki – pora pamokėlių vis tiek niekur nepaspruks (J. Mikl.). 5. Kai antrą kartą atsidūriau pajūryje, jau buvo baimė gyva žmonių (J. Mikl.). 6. Trisdešimt penki gryo aukso rubliai. Turtas, pasakiškas turtas! (J. Mikl.). 7. O piršliai su jaunikiais tarsi susitarę vienas po kito važiavo į malūną, kartais net po kelis iš visų keturių pusių (K. Bor.). 8. Tuo metu Gaidžgalės karčemos atskiroje kamaroje jau trečia para, nuo žmonių akių pasislėpęs, sėdėjo užsidaręs vienas su buteliu degtinės senas arkliavagis Raupys su didele ruda barzda ir viena koja, trumpesne už kitą (K. Bor.). 9. <...> O iš ten lyg žąsiukai šoka į vandenį, šoka po kelis, ne iš karto, kiti pasilieka žiūrėti, vertinti šuolių; kai pirmieji išnyra iš vandens ir nusipurto šlapius plaukus, šoka antrieji, ir vienam iš antrosios grupės pavyksta dailiau panirti į vandenį, ilgiau išbūti panirus, ir tada pirmieji, jau seniai plūduriuojantys ant vandens, kaip žąsiukai smunka vandenin <...> (J. Ap.). 10. Per visus aštuonis kilometrus susidarydavo kokie aštuoni taškai, ir vis artėdavo, artėdavo namų spindulys, nusidriekęs nuo šakaliais suramstyto lango iki daržinės sienos (J. Ap.). 11. Aukų daugėja kas valandą, kas minutę, kas akimirką, pradėta skaičiuoti nuo keturių šimtų, dabar jau kalbama apie šimtą penkiasdešimt tūkstančių (J. Ivan.). 12. Kasdien pavakare, maždaug apie penktą valandą, virš mūsų namų ir šalia augančių medžių įniko šurmuliuoti didžiulis būrys varnų (J. Ivan.). 13. Discovery man pritarė ir pateikė Gallupo apklausų duomenis, kad septyniasdešimt septyni procentai respondentų viliasi patekti į rojų, o tik šeši procentai neurotikų būgštauja, kad nusipelnė pragaro (J. Ivan.). 14. Jūsų Malonybės mūsų karaliaus didžiojo Žygimanto Augusto didis kelias, kai vos trejų metų Lietuvos ponų tarybos iškeltas Lietuvos didžiojo kunigaikščio įpėdiniu, neturėdamas nė dešimties pašlovintas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu <...> (E. Malk.). 15. Mūsų karaliui, Jūsų Malonybės sergančiam tėvui, Dievo malone jau aštuoniasdešimt, o Jūsų Malonybės motulei, mūsų šviesiausiajai karalienei, Dievo malone jau penkiasdešimt ketveri (E. Malk.).

16. Suradau tas stebuklingas monetas, kruopščiai suvyniojau popieriuje kiekvieną pinigėlį atskirai nuo kitų ir išdėlioju juos visose trijose savo piniginėse (J. Mikl.).

4. ĮVARDIS

1. Pagrindinės sąvokos: gimininiai ir negimininiai (participiniai) įvardžiai, deiksė, anafora, semantinė įvardžių klasifikacija: asmeniniai, parodomieji, klausiamieji ir santykiniai bei neapibrėžiamieji įvardžiai.

2. Literatūra

Lietuvių kalbos gramatika / Redaktorius V. Ambrazas. Vilnius, 1997. P. 252–282.

Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1976. P. 87–105.

Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. Vilnius, 1994. P. 246–262.

Rosinas A. Baltų kalbų įvardžiai: morfologijos raida. Vilnius, 1995. P. 6–10, 93–100.

3. Praktinės užduotys.

3.1. *Raskite skaitvardžius ir užpildykite lentelę, nurodydami jų skyrių.*

Asmeniniai			Parodomieji	Klausiamieji ir santykiniai	Neapibrėžiamieji			
Pagrindiniai	Sangražinis	Savybiniai			Nežymieji	Atskiriamieji	Apibendrinamieji	Pabrėžiamieji

1. Galima guostis: jau prarasta savaitė, jau dvi, jau mėnuo, bet nuo to tik stiprėja fantazijos vėtra, kad keletą, jau keliolika, jau keliasdešimt kartų viršyti visi karališkojo atsargumo limitai (E. Malk.). 2. Visą vakarą ir visą striuką vasaros naktį Liusi ir dar trys kambarinės pluša prie ponios Barboros apdarų (E. Malk.). 3. Ponia niršta – niekas netinka, niekas (E. Malk.).

4. Kita šunkelio šaka ropojo ropojo akivarų ir rudų žolės kuokštų išmarginta pieva ir pasiklydo buldozerių ištryptuose ir išguldytuose krūmokšniuose (J. Mikl.). 5. Ar ne kiaulė tas Karlas? Ir apsikask tu man šitaip (J. Mikl.). 6. O Baltaragis, parblokštas nepakeliamo savo sielvarto, suklupęs raudėjo prie grabo ir, visai kaip pakvaišęs, maldavo pro ašaras, kad Marcelė bent paskutinį kartą nusijuoktų ir paliktų jam gyvenimo viltį (K. Bor.). 7. Užauginsiu tau dukterį... Tik pats kad susiprastum... Turėtum sau žmoną, o kūdikiui motiną... (K. Bor.). 8. Po pamokų paprašiau visuotinio mokymo sąrašų ir kitokios mokyklinės dokumentacijos (J. Mikl.). 9. Jam išėjus iš klasės, puoliau prie pianino ir pakėliau antvožą (J. Mikl.). 10. Klavišai buvo balti, apdilę ir be jokios dėmelės (J. Mikl.). 11. Aš pervilkau juos pirštais ir pažvelgiau pro langą (J. Mikl.). 12. Tėvas nieko nesakė, sėdėjo susidėjęs rankas ant kelių, brolis bukai žvelgė priešais save (B. Radz.). 13. Jis gal nėra visiškai išsigimėlis (B. Radz.). 14. O tu lyg ne mano namuose užaugęs, gal nė tėvu nenori pripažinti, šnairuoji į mane kaip ir jie? (B. Radz.). 15. Kas atsitiko? – Taip, ta pati Grėtė, su kauke ant veido, o gal su tikruoju veidu... (I. Sim.). 16. O kiek duotų dabar Karalienė už tai, kad anas veidas, kurį matė ten pro užuolaidas, būtų buvęs kaukė, nei šis (I. Sim.). 17. Kodėl tavo širdis taip plaka? (I. Sim.). 18. Dabar ir aš bijau, kad tu nemirtum, – sako Grėtė, bet jos balsas tiek tepasikeitęs, tartum ji pastebėtų, kad, girdi, šią naktį bus pašolys ir reikėtų rasodus apdangstyti (I. Sim.). 19. Prisimindavo visada, kai važiuodavo plentu, kuriuo kadaise abu lakstydavo dviračiais (J. Ap.). 20. Ir miestelis – beveik toks, koks buvo ir tada (J. Ap.). 21. Rėkit ant manęs, bet ir šiandien negalėčiau paaiškinti, kokio galo palindau po lova (J. Ap.). 22. Niekas Šimelio ir nematė, paėjo gandas, kad apsirgo, kiti plakė liežuviais, kad net pasimirė (J. Ap.). 23. Manė, gal tas Šimelis namuose dabar turi šunų bent dešimtį, pasiuntė patikrinti – ne, vienas, tas pats, kurį Pelius prirėmė alksniu (J. Ap.). 24. Taip jiedvi ir tepasikalbėjo (R. Gran.). 25. Daugiau nuo to karto kojos ten nebekėlė (R. Gran.).

3.2. *Paryškintus įvardžius išnagrinėkite morfologiškai.*

A. 1. Bet vis dėlto **ji** nori nubaidyti mintį, kad **tokių** ūkininkų sūnūs varžytųsi dėl **jos** dukters (I. Sim.). 2. Martinaitis ištraukia iš kampo

butelį, kuriame dar yra kiek **kažkokio** skystimo (I. Sim.). 3. Ji **niekam** neprisipažintų, kad jis **jai** patinka. Nė sau... (I. Sim.). 4. Juk kad jis dabar dar neveda, tai ir neves dar **keletą** metų, o tada... (I. Sim.). 5. Žiūrėjo Elžbieta ir vieną drabužį, ir **kitą**, ir vis netinka, vis galvoja, kaktą suraukusi, vis nori **kažką** pasakyti pardavėjui, bet, matyt, neranda žodžio <...> (J. Ap.). 6. Tai še, **koksai** svietas auga. **Mes** tokie dar **nieko** nė neišmanydavom (J. Ap.). 7. **Nieks** nei **mūsų** valydavo, nei žiūrėdavo, ritinėjomės kartu su šunim ir katėm, ir **viskas** (J. Ap.). 8. Vaiva Vaičiulytė beveik niekad nekvaršindavo **sau** galvos, ar ji graži (J. Mikl.). 9. **Visas** mintis pasiglemždavo pamokos, namų darbai, sportas, muzika, knygos <...> (J. Mikl.). 10. Na žinoma, likdavo **šis tas** ir draugams bei draugėms (J. Mikl.). 11. **Jokio** gailesčio, sako jis (B. Radz.). 12. Ku kuos **tau** beržynėly gegutė (B. Radz.). 13. **Kiekvienas**, galintis pasitraukti, tau priešas (B. Radz.). 14. Reikia padaryti taip, kad **nė vienas** kelio atgal neturėtų (B. Radz.). 15. Kartą prasitarė, kad esą **mūsų** gretose **tokių**, kurie **jas** užteršė (B. Radz.).

B. 1. Kartais ūmai prasiveržusio **savo** siaubo ir sopulio dingstimis įvardijame visai **ne tuos** dalykus, kurie gyvenimą lašas po lašo paverčia nebepakenčiamu (J. Ivan.). 2. **Tam tikromis** aplinkybėmis ne **toks** jau didelis skirtumas tarp moters ir stirnos, vyro ir šerno (J. Ivan.). 3. Lyg ir pristačiau **save**, o atrodo, kad kraiglijau apie **kažką kitą** (J. Ivan.). 4. **Kitas** šių didvyrių mieste viename susijėime šaukė, kad mokytojams neprivalą rūpėti **jų** kūdikių sielos (I. Sim.). 5. Karaliaus kieme atrodo, kad **visi** išmirę, – **tokia** tyla (I. Sim.). 6. Bet **visas tasai** darbas dirbamas kažkaip nenoriai (I. Sim.). 7. **Jis** vienam įgnybo, **kitam** įkando taip, kad **šis** pašokęs paliko Vilių ramybėje (I. Sim.). 8. Aš jam ėmiau pasakoti, kad **aš jį** noriu lietuviškai išmokinti (I. Sim.). 9. Kas gi leis **savo** dukterį už kvaišo senbernio malūnininko, jau nekalbant apie tai, kad ir **pati** duktė iš tolo pabėgtų nuo **tokio** pasivėlavusio jaunikio (K. Bor.). 10. **To** juoko buvo pilna Baltaragio širdis, ir jis slankiojo tylus kaip šešėlis, jo įsiklausydamas ir džiaugdamasis, o kartais taip sielvartaudamas, kad niekur **sau** vietos nerasdavo (K. Bor.). 11. Kur ėjo, **ką** darė, vis iš galvos jam neišėjo **tas** pažadas Pinčiukui, už kurį su džiaugsmu būtų priėmęs am-

žinas kančias, kad tiktai išgelbėtų vienintelę **savo** našlystės paguodą – dukterį Jurgą (K. Bor.). 12. O duktė ir nežinojo, kad tėvas sielvartauja, nes **kitokio**, kaip susirūpinusio ir susikrimsusio, ji niekada **jo** nematė (K. Bor.). 13. **Jiedu** užaina į pirmą pasitaikiusią kavinukę (J. Ap.). 14. **Ką tu su juo** žinai? (J. Ap.). 15. Per **keletą** metų vienur kitur parūko, parūko tai svirnelis, tai daržinė, tai **kokia** šieno kupeta, ir žmogeliai sušnek-davo, kad, ko gero, tai buvo Roko Šimelio darbas (J. Ap.).

C. 1. **Niekas** neatsiliepė, **visi** tylėjo, ir jam patiko, kaip nuskambėjo balsas, ryžtingas, atžarus (B. Radz.). 2. Paskui **pats** ėmė **aną** pulti, **jo**, Kazimiero, giminė esanti švari, jis parodysiąs, jis sieksiąs toli (B. Radz.). 3. Žiūrėdamas į **tą** senuką fotografą, Vizgirda kažkodėl visuomet pagalvoja ir apie tuos, kurie pirmieji savo pasidirbtais teleskopais atrasdavo žvaigždes, apie gydytoją, kuris, norėdamas išbandyti **savo** išrastus vais-tus, išgėrė mirtiną dozę džiovos bacilų, apie mokslininkus išradėjus, **vi-sus**, kuriems turi būti dėkinga žmonija <...> (B. Radz.). 4. Keleiviui pasirodė, lyg jam **kas** kūju būtų sudavęs į krūtinę (J. Ap.). 5. **Kažkoks** saldus skausmas nusmelkė **jį visą** (J. Ap.). 6. **Tą** akimirką aš pajutau, kad **visam** gyvenimui esam suvienyti – **visi** keturi (J. Ap.). 7. Keletą minučių **mes** mėtėmės tais pasalūniškais žvilgsniais kaip **kokie** drovūs šiukšlintojai, bandantys vogčiomis atsikratyti į kamuoliukus susuktų sal-dainių popieriukų (J. Ivan.). 8. **Tame** atsargiame, beveik aklame lytėjime, tarsi kino juostoje, slypėjo istoriniai įvykiai ir asmeninės istorijos, ne tik **mudviejų**, bet ir **kitų** žmonių epizodai <...> (J. Ivan.). 9. **Mums** jau virtus ledo statulomis, Žemė taps balta ir šalta tarsi milžiniška snie-go gniūžtė, atitrūks nuo **savo** orbitos ir nuskries per beorę erdvę, kol bus praryta **kokios nors** Juodosios skylės (J. Ivan.). 10. **Aš** prisiminiau, kaip kažkada stovėjau priešais sėdinčius ant sofos du savo draugus, kurių **vienas** pasakė **kitam** į ausį, kad **mano** veidas jam nepatinka (J. Mikl.). 11. Auklėtoja sugrįžo, lydima direktoriaus, ir **abu** susėdo kitoje stalo pusėje (J. Mikl.). 12. **Tą** šokį **jiedu** praleis. Jis nebe seniems kaulams (J. Mikl.). 13. Tai dėl **tavęs**, Vaiva, **mes visi** čia susirinkome (J. Mikl.). 14. Sapnas tai buvo vidury dienos ar **kažkas** pasivaideno, Baltaragis **pats** gerai nežinojo, tiktai **tą pat** pavakarę, pasikinkęs arklį, užvažiavo į Paud-

ruvės kaimą pas pirmą kaimyną, kalvį Juozapą Juodvalkį <...> (K. Bor.). 15. **Visokių** gandų pasklido, ir žmonės visaip spėliojo (K. Bor.). 16. **Kai kas** net buvo linkęs patikėti Uršule <...> (K. Bor.).

3.3. Naudodamiesi kalbos kultūrai skirtais leidiniais, raskite ir ištaisykite spaudoje netaisyklingai vartojamas skaitvardžių ir įvardžių bei daiktavardžių skaičiaus formas.

1. Po kelių metų jis galbūt gerokai pranoks mane, bet taip ir turi būti. 2. „TV gido“ skaitytojams ji siūlo išsikepti jautienos kepsnį arba pasigaminti jos mėgstamiausių avokados salotų. 3. Kita Seimo Pirmininko siūloma pataisa būtų Seimo nario padėjėjui vienu metu eiti keletas pareigas valstybės tarnyboje. 4. Ryta ten pasigedau dvejų pilnų viryklės dujų balionų, taip pat ažuolinio stalo su kėdėmis. 5. Darbininkai, laiku negaunantys atlyginimo už darbą, žada streikuoti. 6. Žinia apie nušalinimus nuo darbo ir suėmimą pasklido po šalies miestų ir rajonų kelių policijos padalinius. 7. Dalyvaukite mūsų žaidime ir laimėkite tris keliones dviem asmenim į Krymą su kelionių agentūra „Inturlita“. 8. Dabar jų yra tik apie du šimtai tūkstančių. 9. Nuo du tūkstantis aštuntųjų metų sausio pirmos dienos planuojama pajamų mokesčio procentą mažinti iki 24 procentų. 10. Vaistinei Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje reikalingas farmakotechnikas, provizorius, turintis licenziją.

4. Kontrolinės užduotys.

4.1. Raskite įvardžius ir išnagrinėkite morfologiškai.

A. Mergina atšlyja. Tyčiokis, mano, jeigu tau patinka, tyčiokis. Matai, jau meldi malonės. Taip ir jie. Kitas gal nė nenorėtų eiti su mumis, bet kad kito kelio jam nėra. Pats ateina. Kokia juos galia atveda, kas pasakys? Tai bent galvosūkis būtų mūsų broleliui Vygantui. Ateina pas mus ir tokių: švelnių, gležnučių, mamyčių sūnelių. Ko jiems stinga? Kas juos prieš plauką paglostė? Jeigu norėsi, galėsi juos ten globoti. Bet ir jie kartais tokius nagučius parodo – tik saugokis. Štai tau ir nekalti kūdikėliai. Kartą vilku staugęs, visuomet juo staugsi. Gal, manai, čia koks pusėtinumas yra? Vidurys? Nė velnio. Jeigu mirtis, tai mirtis. Ji nepažiūrės į akis, nepasigailės, nepaglostys, neklaus, ką esi padaręs. Vi-

siems, kurie su mumis, vienas galas. Svolačiai yra žmonės – štai ką aš tau sakau. Visi svolačiai. Ir tu tokia, ne geresnė. <...> Girtas ji velka lyg savo paties šešėlį. Nelaimės ištiktas pirmiausia prisimena ji. Prisimena ji ir tas, kurį gražia sąžinė, – Oškutis ją nuramins. Kiekvienas, pasivijęs Oškutį, šlubčiojantį keliu, pasodins į vežimą, panešės sunkesnę naštą. Visi jam geri, visi jo pasigaili. Pagal tai, kiek kas jam padeda, jis ir sprendžia apie žmogų. Oškutis visiems parankus. Jeigu kas nori pasibelsti į svetimas duris, tačiau dėl savigarbos ar kitokių sumetimų nedrįsta, pasikviečia kartu Oškutį. Šlubis kiekvienas duris atlapos iki galo. Savo privilegijomis naudojasi gal net didžiuodamasis. Visur, kur tik susirenka žmonių, pamatysi ir apšepusį, vis aukščiau keliamą snapą. Tačiau šią akimirką Oškučio ramybę sudrumstė ginkluotų vyrų būrys. Baltas kaip drobė Oškutis šlubčioja pirma vyrų į klėtį, parodo jiems aruodus, pristatytus apdulkėjusių butelių, nuveda prie aplūžusio tvarto. Viena mintis tvinkčioja Oškučio galvoje: kad tik jie nerastų klojime bunkerio. <...> Juodka, su savo vyrais apžiūrėjęs visus pirtelės pašalius, užlipo ant aukšto. Ten po visokio šlamšto krūva – skudurais nunešiotais medpadžiais, sudilusiais padargais, senais pavalkais, geldomis, piestomis – aptiko kraitinę skrynią. Ji ne mano, nedarykit, – pasakė Oškutis. Kieno gi? Kaimyno. Atvežė, kad pasaugočiau. Aš jos nė atidaręs nebuva, nežinau, kas joje yra. Kaip atvežė karui baigiantis, taip ir tebestovi (B. Radz.).

B. Bet vienas dalykas negražus. Pasižiūrėk į vyresnius, tebenešiojančius mazgu sumegztą skepetikę po kaklu, – jie moka ir kepurę pakylėti, ir ranką tvirtai paspausti sveikindamiesi. Bet, kas svarbiausia, taip gražiai, taip įtikinamai jie moka pasakyti: „Dieve, duok labo ryto“, arba: „Dieve, padėk“ ir taip lengvai, taip širdingai jie pakelia kepurę. Tam žmogui, kuriam tai tenka, maloniai tatai širdį glosto. Tokiu pat širdingumu jis turi atsakyti: „Dėkui, kaimyn, dėkui“. Ką beįstengsi – nors tai visiškai ne kaimynas, kažkoks tolimas žmogus. Vyresnio amžiaus žmogus nė vienas neprašina pro šalį, nepasiūlęs dievpadėkos. Bet kas tik apsilvilkęs laidyta arba gumine balta liemene, užsidėjęs apykaklę ir pasirišęs margą kaklaraištį, tasai tikrai jau nebemoka sveikintis. Tai tiesiog suaugę vienas su kitu. <...> Martynas Vilkas tai žino iš patyrimo. Jisai

patsai yra šitokia liga persirgęs ir kovojęs didelę kovą. Bet jis kovoje laimėjo. Jam net šiandien dar gėda, atminus vieną įvykį. Kada jis pirmą kartą pasipuošė kaklaraiščiu, jam lyg ir gėda buvo pasirodyti tėvams. Jis nusižiūrėjo, kur tėvas eina ir kur jis dingsta. O tada Martynas vogčia išnėrė pro kitas duris ir vartus, lyg kas jį vytųsi. O kai tik pro vartus iškėlė koją, taip ir sutiko pirmiausią Šalteikių mokytoją, poną Stumbrį. <...> Ta proga jis manėsi pastebįs, kad mokytojas šį kartą aukščiau negu prateš pakylėjo savo skrybėlę ir net mandagiai prieš jį nusilenkė. <...> Bet... Kas tai? Ar tai kokios likimo patyčios? Galą ejęs, Martynas pastebi, kad jam priešais ateina Šalteikių Karalius. Ir Martynas staiga pajunta, kad dabar jis jau jokių būdu nebegalės pasisveikinti lietuviškai ir pasakyti: „Labą rytą“. <...> Motina barėsi visokiais žodžiais, o Dreifusas, kuriam buvo nuneštos kelnės pataisyti, šaipėsi. Visi jie įtarinėjo, kad jis ejęs naktį prie mergų (I. Sim.).

III. APIBENDRINAMOSIOS UŽDUOTYS

1. *Išnagrinėkite morfemiškai. Išrinkite iš teksto veiksmažodžius ir veiksmažodžio formas bei išnagrinėkite formų darybos požįūrių.*

A. Vis pagalvodavo apie tą vienišą moterį, iš kambario į pajūrį kartais išeidavo vien tik dėl jos, žiūrėdavo iš tolo, kol šovė blaivi mintis: būtų bjauru, jeigu tai įvyktų. Negalima moters išmušti iš jos originalios, jai privalios būsenos, negalima stumti į banalybę, ir pačiam artėti prie jos, banalybių ir taip užtenka. <...> Pagaliau – visą laiką taip juk nebus: ateis diena, kai nei jis, nei niekas kitas tos moters nepastebės, o jei ir pastebės, tai žiūrės kaip į kiekvieną eilinį, nusibodusį žmogų, iš kurio nieko nebegalima tikėtis, tiktai kalbų apie vandens temperatūrą arba sinoptikų pranešimus, vaikų ir senelių ligas, sąnarių uždegimus, purvo vonias, kurių taip sunku gauti sezono metu, beveik neįmanoma be butelio konjako ar pinigų. <...> Plaukiantysis jau apsisuka, ir visų dėmesys nebe tas. Lyg atgal grįždamas jis negalėtų prigerti... Jis dar būtų negrįžęs, jei moteris ant kranto lieptų, jei nerimautų, bet ji tyli, negirdi balso, tad dabar jis gali pasikliauti savo galva. Mėgstame išsišokimus, mažutėlaitį ūgtelėjimą virš kasdienybės! (J. Ap.).

B. Tam vyriškiui išėjus, Juzuką pasigaudavo tetos rankos, čia guvios, su nelauktais džiaugsmo protrūkiais, čia norinčios kažką raminti, guosti. Įžengdavo kresnas, žilvičio mediena ir kūdra pakvipusiais rūbais dėdė Povilas. Jis per dienas pakluonėje tašydavo lankus, lenkdavo rogių pravežas. Tylėdamas nusivoždavo kepurę ir, pasidėjęs čia pat ant suolo, siekdavo šaukšto. Valgydavo skalsiai, iš lėto, retkarčiais ko nors pasiteiraudamas. Kasdieninis jų viralas – batviniai. Burokų lapais buvo nudrengtas visas kiemas, prieangis, net slenkstis – jais pasisotindavo ir žasiukai, ir kiaulės. Sėdėdamas ant suolo ar lovos, vaikas dažnai regėdavo, kaip dėdienė, apsigobusi maišu, braidu po rasotą daržą ir krauna į šlapią glėbį lapus, ir tik pariesdavo po savimi šiltas kojas. Tačiau batvinius jis srėbdavo su pasigardžiovimu. Kai jo dubenėlis būdavo tuščias, susitikdavo su močiutės akimis, kažką jam patylomis sakančiomis (B. Radz.).

C. Ne, niekas nepaaiškėjo ir niekas jai čia negali ir negalės padėti. Nei tėvas, nei motina, nei močiutė, nei brolis, nei auklėtoja, nei paga-

liau testai. Nepadės, žinoma, ir Laimonas. Kažin ką jis beveikia? Išlaikė egzaminus, perėjo į ketvirtą kursą, viską susitvarkė ir štai dingio, lyg nieko nebūtų palikęs mieste. Nei laiško, nei žinios... nei jokio skambučio. Akmenširdis. Visi ją palieka, kai taip reikalinga pagalba. Argi? Ką dabar čia paisto? Apsiejo visą laiką be svetimos pagalbos, apsieis ir šį kartą. Ir iš viso kas šiuo atveju gali tau padėti? Niekas. Nebent koks laimingas atsitiktinumas ar netikėtas sąmonės nušvitimas, kuris parodytų, kur tavo tikroji vieta. Tačiau jokio atsitiktinumo nei sąmonės praregėjimo nebuvo. Svarbiausia ir baisiausia, kad nieko nerašo Laimonas. Kurgi jis galėjo dingti? Užmiršo? Gailisi, kad su tokia prasidėjo? Įsiziūrėjo kitą? Argi jis galėtų? (J. Mikl.).

D. Taip, mane kankina klaiki mirties baimė. Paauglystėje ir jaunystėje apie mirtį svajodavau su karštingu romantiniu iššūkiu. Kasvakar prieš užmigdama kurdavau spalvingus savizudybės ar netikėtos, bet labai romantiškos mirties siužetus, o žengimas į nebūtį ir išnykimas man atrodė didžiausia palaima. Iki trisdešimties metų tvirtinau, kad noriu mirti jauna, kol staiga suvokiau, kad jauna jau nebemirsiu. Dabar viskas apsivertė. Po dešimtis kartų per dieną sustingdavau perversa klausimo, kiekgi man čia dar liko, kaip sustabdyti nenumaldomą, vis greitėjančią laiko slinktį? Kuo toliau, tuo labiau aiškėjo, kad nuo mirties nepavyks išsisukti, kaip kad įmanoma rasti išsigelbėjimo landą beveik visose kito-se gyvenimo situacijose. Ne, nepasiseks išsiderėti jokių lengvatų, išlygų, klauzulių, kad Giltinė manęs neliestų. Išnyksiu, ničnieko nebegalėsiu patirti, o pasaulis sau gyvuos toliau. Siaubingas suvokimas! Kaip kiti jį ištveria? Šio suvokimo priblokštas, kiekvienas žmogus turėtų rékti iš siaubo, kad jo gyvenimas ritasi į pabaigą, kad netrukus jis bus išmestas iš šio pasaulio kaip musė iš barščių, išstumtas iš būties įsčių atgal į niekur, išmirksėtas kaip šapelis iš akies <...> (J. Ivan.).

2. *Išnagrinėkite vardažodžius morfologiškai.*

A. Tu jų dar nežinai, nešnekėk, – kelia perspėjantį pirštą Konstan-tas. – Aš į juos prisiziūrėjau, matau, sutvėrimai, oi, oi. Nieko nenusau-gosi, jokio varžtelio, vinies, visus gražtelius nusukalioja. Šniukštinėja, zuja po pašalius, landžioja po pamatais, kad tik ką nutvertų. Tai pake-

liamosios galas nupjautas, tai vėl kas padaryta. Nebėr kaip apsakė. Kirvukai, pjūkleliai ir kaltai tiesiog spurdė jų rankose. Didžiausias jų lobis – apleistos sodybos, rūšiai ir svirnai, kuriuos jiems paliko tuščius... Pavasariais jiems visokių gėrybių atvelka upė... Kai namai ištuštėja, Juzukas nusėlina ant Konstantienės gryčios aukšto, kur stovi sunki ąžuolinė skrynja. Ko ten tik nėra: blizgučiais apsiuvinėti drabužiai, knygos su paveikslais, pridengtais čekančiu gilziniu popieriumi, pro kurį lyg pro rūką šmėsčioja Antarktidos ledai, baltosios meškos, panteros, vešli tropikų augmenija; auskarai, maža žalvarinė dėžutė, kvepianti smilkalais, seni pinigai, skrybėlaitės. Daug visokių gėrybių jis aptinka ir po pelais ir grebėtais. Kartais pačiame ieškojimų įkarštyje Juzukas nutveria brauktuvą ir ima kapoti plonus, pro lentų plyšelius besismelkiančius spindulius, kuriuose spurdė tūkstančiai aukso dulkelio. Kaip gyvos, – stebisi, mat panašias dulkeles jis yra matęs pro pusbrolio mikroskopą. Ir trūkinėja tie spinduliai, skambčiodami lyg įtemptos stygos. Nukerti, tačiau bemat susijungia ir vėl. Dulkėtą, pridususi, mosuojanti savo „kardu“, ji ne kartą yra užklupusi Konstantienė... Oi kliūdavo. Todėl vis priglūsta prie mažo langelio skliaute ir žiūri, kaip vaikštinėja kalvomis su savo galvijais Konstantai. Jeigu jie dar nesiruošia namo, vėl imasi darbo. Pro tą langelį jis mato ir žvirblių nučirkštus alyvų krūmus, girdi vėjo ūžesį. Tupinėja aplink kaminą, godžiai traukdamas spalio bei suodžių kvapą... O kartais valandų valandomis tyrinėja prie kreklių prilipdytus kregždžių lizdelius – kaip tvirtai ir gražiai jie nulipdyti, kokie patogūs, minkšti. Pro jo veidą šmurkščioja žvitrūs kregždžiukai ir čiauska tarpusavy kažką jiems vieniems tesuprantama kalba, baisėdamiesi juo tarsi dideliu juodu katinu... Jeigu ne baimė, kad ji gali užklupti Konstantienė, dienų dienomis čia pratūnotų... Visiškai kitokių daiktų Juzukas aptinka savosios gryčios gale. Tai žvilgantys karnizai, varinės dūdos, senos munduro sagos, balnas, primusas, sofa, apiplyšę foteliai, skrybėlės, pirštinaitės, suknios, rankinukai, aukšti bateliai, išlenkti jo motinos pėdos... (B. Radz.).

B. Iš pat ryto visi namai buvo liūdnamai ramūs. Kalbėjo nedaug, tik motina kartais paklausdavo dukterį, ar ji ko nepamiršusi. Paskui taip greit neparlėksi, jei paliksi. Tėvas susirado priemenę kirvį ir nuėjo į

skiedryną, išjudino žemėn giliai įsmigusią kaladę, perkėlė į kitą vietą ir ėmė kapoti pavasarį parvežtus alksnius. Pro žalias egles tarpais prasiverždavo vėjukštis, ir gėlės jau padvelkdavo artėjančiu rudeniu. Saulė blykčiojo pro medžių šakas, judino ganykloje trijų ažuolų lapus. Ploniausią alksnį tėvui dabar reikėjo kirsti kelis kartus, prieš savaitę tokį pavytusį įveikdavo vienu, daugiausia – dviem kirčiais. Duktė vis dar buvo pasilenkusi prie lagamino, dar tikrino daiktus, ilgais pirštais atsargiai perdėdama juos iš vienos vietos į kitą. Motina, pati gerai nežinodama ko, užlipo ant aukšto, priėjo prie mažučio langelio ir ilgai žiūrėjo į senas egles, daugiau iš čia beveik nieko nebuvo matyti, dar viena ažuolo šaka, ir kiek toliau, ant nedidelės kalvelės pamiškėj, nenuėjusi, gyvulių ir žmonių išmindžioti, pajuodavę dobilai ir keli lubinų stiebai, kur sirpdavo žemuogės ir kartais net avietės. Pro šitą langelį ji dažnai matydavo dukterį su mažąja, kartais išsigąsdavo, kai duktė, apsivilkusi trumpą suknelę, pasilenkdavo žemuogių, tuo tarpu miško takeliu pasitaikydavo praeiti žmogui, ypač vyrui. Ji ne sykį matė, kaip mažoji puldavo seseriai į glėbį ir kaip ta mažąją apkabindavo, pakeldavo nuo žemės ir imdavo sukti aplink save; mažosios įdegusios kojytės kliūdavo už violetinių dobilų. Motinai pasidarė graudu, buvo jau beeinanti atgal, tik pamatė pastogę ant vinies pakabintą išaugtinę dukters suknelę, priėjo prie jos ir įsikniaubė, suėmė išdėvėtą drabužėlį rankomis. Už mažo langelio, žemai, į burokų vagą paptelėjo – nukrito pernokęs obuolys. Prie pat stogo viršaus, įsipainiojusi į voratinklį, blaškėsi taškuota peteliškė. Tėvas tebebuvo skiedryne, dar vis kapojo alksnius. Paskui ji išgirdo, kaip jis įkirtो įrankį į kaladę, suprato, kad dabar krapštosi kišenėse, ieškodamas primos ir degtukų, bet netrukus pro langelį ji pamatė, kaip tėvas palei vyšnias nuėjo prie ažuolų ir patraukė tiesiai į eglyną (J. Ap.).

C. Atsistojo užuovėjoje ir nekantriai žvelgė į senas apleistas kapines, pro kurias kiekvieną minutę turėjo prasmukti nedidelis balzganas autobusiukas ir paslaugiai sustoti prie vienišo keleivio. Tačiau išklerusi mašina ilgai nesirodė, o netrukus vaikų sumeistruotas ir įkeltas į netoliese styrančio sandėlioko šelmenį vėjinis malūnėlis atsakančiai išūžė galvą, ir mintys išsislapstė lyg baidomi paukščiai. Jis nieko nebegalvojo, vien žiū-

rėjo ir laukė. Autobusas atbarškėjo beveik tuščias ir vos nepramovė, pasišokinėdamas iš džiaugsmo, pro šalį. Nainys su pasmerktuoju atkaklumu ir energija sumosavo rankomis, lyg negyvas daiktas galėtų turėti akis užpakaly. Pasirodė, kad iš tikrųjų turėjo: cypiamai čiuožtelejusi naujom padangom, mašina sustojo ir draugiškai girgždėdamos atsivėrė durys. Jis įlipo. Jauna ir labai mandagi konduktorė jo tučtuojau atsiprašė už išgastį (taip ir pasakė: „Už išgastį“), nusišypsojo blankia, dora šypsena ir už pigią kainą atplėšė bene tris ar keturis bilietukus, o jis galantiškai padėjo ir užčiuopė savo kišenėje vieną saldainį. Padavė jai. Tada, permetęs akimis keleivius, patogiai įsitaisė prie lango. Tačiau įsižiūrėjo ne į bėgantį peizažą, o į žydrą užuolaidą su tamsiai žaliom žuvim, tarpais dirstelėdamas į smulkius konduktorės dantukus, kurie, pernelyg apnuoginti ir balti, truputį nenatūraliai, bet labai meiliai kramtino šokoladą. Kartą juodviejų akys susitiko, ir mergina vaikiškai apsilaižė lūpas. Užuolaida dengė dalį šoferio kabinos, truputį judėjo, plaukstėsi nuo greičio ir nedidelio skersvėjo, ir atrodė, jog tos tamsiai žalios žuvys liaunai, bet gerokai tingiai nardo po mėlynas vilnis, gležnas verpetų rieves ir šiltus raibulius. Nainys, sąžiningai bežiūrėdamas į šitą nebylų džiaugsmą ir nervus raminantį plazdėjimą, pradėjo snūduriuoti (J. Mikl.).

D. Bet Tūmaitienė visai neboja ar negirdi pabarimo ir plepa toliau: – ...katras pirmiau žiedą nusimaus. O paskui, kas svarbiausia: katras katrą apsuks prie altoriaus. Putrienė nieko nebesako. Ji prisimena visas tas kvailystes, kada ji ėjo už Putriaus. Ta pati Tūmaitienė pamokė ją daryti visus tuos niekniekius. O Katrė ir priklaupusi buvo Putrių prie altoriaus, – beje, vyrą priklaupiti sunku, – bet ji buvo užmetusi jam ant kojų savo sijoną, – ir žiedą pirmiau nusimovė. Na, ir ji, taip sakant, išvedė Putrių iš bažnyčios. Ir kas? Nei ji turi viršų, nei ką. Putrius daro, ką nori, perka, parduoda, kaip nori. Pinigus jai nuskaito ir dar paklausia: „Ką pirkai už tuos pinigus?“ Taip jis darė su savo velione, taip daro ir su ja. Berods, apie mirusią Putrienę kalbėdavo žmonės, kad ji tebuvo vienos dienos šeiminkė. Bet šeiminkauk geriau, kai nėra iš ko. Katrė visgi buvo maniusi, kad Putriai turtingesni, negu jie atrodė. Dėl to ji ir ėjo į pavadas. Bet dabar pasirodė, kad Putrius daug vargingiau gyveno

už Vanagą. Ak, nė palyginti negalima. Katrė nori bent kiek praturtėti, ji dirba, bėga, apsigelbsti be samdinių. Bet pereina visas noras dirbti, kada nematyti jokios naudos. Katrė giliai atsidūsta. Dievui dėkui, kad pirmosios tik vienas vaikas tepaliko. Jonukas geras vaikelis, paklusnus. Trobos blogos, būtinai reikėtų naujos gyvenamosios. Putrius žadėjo, kai ji nutekės, iš jos pinigų pastatyti naują medinę gyvenamąją. Atėjo, atnešė pinigus ir... kaip į vandenį. Vis tik skolos ir skolos. Pas tą patį Šalteikių Karalių, – kiek čia dar yra skolos. Už pernai pirktą arklių, už telyčią. Velionis buvo žmogus, nepuolė, nelupo, laukė, nė priminti nepriminė. Kažin, koks Vilius bus. – Net įeiti į tą meškų laužą man bjauru, – sakė Putrienė jau ne kartą. O ką Putrius? – Apsižiūrėjai tą laužą iš anksto. Kad nenorėjai, baideis... Tavo buvo valia... Ak, Katrės valia. Juk reikėjo pagaliau išeiti, ar visą amžių būsi tėvui ir broliui ant sprando? Senmergė... Dar daugiau nemalonumo tėvui – ne, ji negalėjo padaryti po to, kas atsitiko Lėnei. O vis dėlto Katrė pavydi Lėnei. Ji mieste, gavo jauną vyrą, gavo tokį, koks jai patiko (I. Sim.).

PRIEDAI

MORFEMINIS NAGRINĖJIMAS (1 PRIEDAS)

Žodžio dalių žymėjimas:

—| – morfologinis kamienas;

⤵ – šaknis;

┐ – priešdėlis;

^ – priesaga;

□ – galūnė;

~ – sangrąžos afiksas;

○ – jungiamasis balsis.

Pastaba. Minkštumo ženklas skiriamas kamienui.

MORFOLOGINIO (KALBOS DALIMIS) NAGRINĖJIMO PLANAS (2 PRIEDAS)

Vardažodžio nagrinėjimo tvarka

1. Pradinė forma (vienaskaitos vardininkas).
2. Kalbos dalis.
3. Skyrius (rūšis).
4. Laipsnis.
5. Giminė.
6. Skaičius.
7. Linksnis.
8. Linksnuiotė.
9. Laikas.
10. Kuo eina sakinyje.
11. Linksnio reikšmė (daiktavardžiams).

ŠALTINIŲ SANTRUMPOS

- J. Ap. – Aputis J., 1986, Gegužė ant nulūžusio beržo. Vilnius: Vaga.
- J. Avž. – Avyžius J., 1979, Chameleono spalvos. Vilnius: Vaga.
- K. Bor. – Boruta K., 1996, Baltaragio malūnas. Vilnius: Vaga.
- DLKG, 1997 – Dabartinės lietuvių kalbos gramatika. / Redaktorius V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- DLKŽ, 2000 – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (el. variantas <http://www.autoinfa.lt/webdic>).
- R. Gran. – Granauskas R., 1999, Gyvenimas po klevu. Vilnius: Alma Litera.
- I. Ivan. – Ivanauskaitė J., 2005, Miegančių drugelių tvirtovė. Vilnius: Tyto Alba.
- E. Malk. – Malūkas E., 2004, Karalienė Barbora. Vilnius: Magilė.
- J. Mikl. – Mikelinskas J., 1984, Žvaigždžių dulkės. Vilnius: Vaga.
- B. Radz. – Radzevičius B., 1985, Priešaušrio vieškeliai. – T. 1. Vilnius: Vaga.
- I. Sim. – Simonaitytė I., 1977, Vilnius Karalius. Vilnius: Vaga.
- sp. – periodinė spauda

Sonata Vaičiakauskienė

Va66 **Lietuvių kalbos vardažodžio morfologijos pratybos. *Metodinė priemonė.*** –
Vilnius : Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008. – 44 p.

ISBN 978-9955-20-238-7

Šią metodinę priemonę sudaro praktinės užduotys. Ji labiausiai skirta lituanistams, einantiems morfologijos kursą, t. y. skatinama taikyti teorines žinias atliekant praktines užduotis. Kai kurios užduotys visiškai tinka ir bendrosios ar specialybės kalbos kultūros pratyboms.

UDK 808.82-55(076)

Redagavo autorė

Maketavo Donaldas Petrauskas

Viršelio autorė Vaida Mažeikaitė

SL 605. 2,75 sp. l. Tir. 150 egz. Užsak. Nr. 08-016

Išleido Vilniaus pedagoginis universitetas, Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius

Spausdino VPU leidykla, T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius

Kaina sutartinė